

D'r Koeënwoof

Jaarboek nr 35 (2014)

Heem en Natuur Voeren

Colofon

D'r Koeënwoof is een uitgave van de vereniging Heem en Natuur Voeren. Deze vereniging wil het streekeigene ten aanzien van natuur en cultuur bestuderen, bevorderen en beschermen. Heem en Natuur Voeren bezorgt de leden het Voerens Blaedsje als kwartaalblad, alsook dit jaarboek.

Verantwoordelijke uitgever

Rita Plattau, voorzitter Heem en Natuur Voeren, rita@heemennatuurvoeren.be

Hoofdredactie

Jos Buysen, jos@heemennatuurvoeren.be

Redactie

Rob Brouwers, maria_demollin@hotmail.com

Elza Vandenabeele, info@net28a.eu

Zaquilla van Loenen, zaquilla.loenen@skynet.be

Secretariaat Heem en Natuur Voeren

Anne van der Linden

De Plank 1

3790 St-Martens-Voeren

04-3812125

secr@heemennatuurvoeren.be

Opmaak

Door Jos Buysen in Apache Open Office Writer 4.1.1, lettertypes Georgia en Arial Narrow.

Kopij

We nemen alleen origineel werk op. Gesigneerde artikels geven niet noodzakelijk de opinie van de redactie weer. We verwachten artikels over geschiedenis, kunst, cultuur, heem en natuur. Ook resultaten van onderzoekswerk komen in aanmerking voor publicatie. Wat we héél graag zien zijn bijdragen in de vorm van gedichten, verhalen en anekdotes uit Voeren, al of niet in ons dialect. We dringen aan op het gebruik van de officiële Nederlandse spelling en de Limburgse Veldekespelling. Stuur uw bijdrage naar: kwoof@heemennatuurvoeren.be.

Auteursrechten

De auteurs staan de rechten op hun bijdragen af aan de uitgever. De uitgever staat het recht op overname (tenzij door de auteur uitdrukkelijk voorbehouden) zonder voorgaande formaliteiten af mits bronvermelding; bij overname gaat de aansprakelijkheid over op de overnemers.

Bij de voorplaat

Eén van de zeildoeken die deel uitmaakte van de openluchttentoonstelling in Moelingen waar 15 sterk vergrote afdrucken van foto's uit de Eerste Wereldoorlog werden gepresenteerd, uit de collectie van Theo Broers. Een initiatief van Heem en Natuur Voeren i.s.m. Erfgoed De Bijs, Erfgoedcel Haspengouw-Voeren, Gemeentebestuur Voeren. Op dit zeildoek een foto van de noodwoningen van na de Eerste Wereldoorlog. Links de bomenrij langs de Berwijn. Foto: Lizzy Buysen-Baillien.

Inhoud

't Sjroep va mienge graopa	<i>Julien Geelen</i>	6
Oude Harmonie St. Cecilia 's-Gravenvoeren deel 1	<i>Rob Brouwers</i>	10
Overzicht van het jaar	<i>Jean-Marie Ernon</i>	14
Toponymische wandelingen in Moelingen: Derde wandeling	<i>Willy Machiels</i>	15
Pietershof Wijndomein	<i>Piet Akkermans</i>	22
Het bosreservaat Veursbos: hotspot voor biodiversiteit en onderzoek	<i>Kris Vandekerkhove</i>	24
Grote stenen in Voeren	<i>Elza Vandenabeele</i>	32
Het Lager Onderwijs	<i>Victor Renckens</i>	34

Speciaal deel: Eerste Wereldoorlog

Zomer 1914: de Eerste Wereldoorlog breekt uit	<i>Rob Brouwers</i>	36
Augustus 1914 in St-Martens-Voeren	<i>Elza Vandenabeele</i>	44
Burgerslachtoffer op De Plank 1914	<i>Jos Buysen</i>	46
Bibliografie 1914-1918	<i>Elza Vandenabeele</i>	47

Voorwoord

Welkom in deze nieuwe Koeënwoof. Het is nummer 35 geworden uit het jaar 2014. Het vorige was nummer 34 met de aanduiding 2012, maar werd in het daaropvolgende jaar uitgegeven. Dat was raar, maar wel al jaren zo en dat hebben we nu gecorrigeerd. De completist volgt dus best alleen de nummering. Wist u trouwens dat u de meeste van onze oude nummers ook nog kunt krijgen? Slechts 5 euro per stuk, of 3 euro als men lid is.

De redactie heeft weer een keur aan artikels bijeen weten te garen. Een goed deel van deze Koeënwoof gaat over de Eerste Wereldoorlog, dit jaar 100 jaar geleden begonnen. Rob Brouwers publiceerde 25 jaar geleden al zijn artikel “Zomer 1914: de Eerste Wereldoorlog breekt uit” in Voeren Aktueel en herneemt het nu, hier en daar aangevuld en verbeterd.

Dit jaar werd de geschiedenisboekenkast aangevuld met een uniek werk van Rik Palmans en Guido Sweron, “Door den oorlog moeten lijden, de Voerstreek in 1914-1918”, uitgegeven door Toerisme Voerstreek vzw. Aangenaam verrast door de mooie vormgeving en vooral door de inhoud die gestalte kreeg door bestudering en interpretatie van de vele publicaties van tijdens en na de Eerste Wereldoorlog. Goed te weten dat beiden lid zijn van Heem en Natuur Voeren.

Een ander lid van onze vereniging en tevens redactielid van d'r Koeënwoof Elza Vandenabeele viel dit jaar ook een grote eer te beurt. Zij werd beloond voor haar jarenlange onbaatzuchtige inzet, creativiteit en leergierigheid met de cultuurprijs 2014. Onze voorzitter Rita Plattau is de drijvende kracht geweest achter de openlucht tentoonstelling in Moelingen waar 15 zeildoeken met levensgrote afdrucken van foto's uit de Eerste Wereldoorlog telkens op de juiste plaats werden gepresenteerd. Aan al dezen van harte proficiat met ieder zijn resultaat.

Ondertussen is u misschien opgevallen dat ook de schrijfwijze van “d'r Koeënwòòf” is aangepast. We hebben de accenten op de o's weggelaten. Enerzijds omdat ze niet tot de Veldekespelling horen, hoewel we daar zelf bij de auteurs juist op aandringen om die te gebruiken. Anderzijds omdat het zonder de leesbaarheid verbetert. Ze zijn alleen van nut in geschriften die de uitspraak willen duiden, zoals de wikipagina van Jaak Nijssen hierover op http://li.wikipedia.org/wiki/Limburgs_in_driej_trepkes.

Een belangrijk doel van d'r Koeënwoof is het publiceren en daarmee vastleggen van wat we kunnen hamstern aan gegevens en feiten. Daartoe willen we u dan ook aanmoedigen voor de komende nummers. Er moet vast wel eens iets zijn dat u aan het denken zet of vragen doet stellen. In onze geschiedenis. In onze cultuur. In onze taal. In onze natuur. Bijt u daar eens in vast en onderzoek het, bestudeer het en leg het vast. Benader het eens van een onverwachte kant en u doet verrassende ontdekkingen. Díe willen we zien. Dát willen we hier publiceren. De wandelingen van Willy Machiels in dit nummer en de vorige twee waarin hij vrijwel alle toponiemen van Moelingen passeert zijn daar een subliem voorbeeld van.

We hebben geprobeerd deze nieuwe Koeënwoof een wat frissere uitstraling te geven, mede op verzoek van leden. Meer kleur, andere opmaak, dikker papier, digitale druk. Zo wordt het aantrekkelijker om te lezen, maar zeker ook om te bewaren. Veel plezier met deze nieuwe Koeënwoof!

Jos Buysen
Hoofdredacteur

't Sjroep va mienge graopa

Julien Geelen

Laatst werd ik aangenaam verrast bij het doorbladeren van een vrouwenmagazine. Middenin was er een vouwblad met fraaiblote reclame en een onweerstaanbare geurstrook van een merkparfum. Beste lezer, ik ben een beetje ontgoocheld omdat de redactie niet met geuren en kleuren inging op mijn voorstel. Graag had ik u laten genieten van de hemelse bedwelmende geur van kokend "sjroep". Maar niet getreurd, u kunt de komende herfst alsnog de neus boven de stroopketel houden en met volle teugen mijn favoriete parfum opsnuiven bij een bezoek aan de artisanale stroopstokerij van bijvoorbeeld Eugène Wiertz in Sint-Pieters-Voeren (Sint-Pieëter) of Roy Eussen in Hombourg (Hommerig).

Hiermee wil ik de vervlakking in onze eetcultuur aankaarten. Alle vaste en vloeibare eetwaren moeten blijkbaar allemaal voorspelbaar uniform zijn in volume, dikte, lengte, maat, kleur, smaak: geglobaliseerde organoleptische Einheitswurst! En dan kiepert de gewetenloze westerling 14% van zijn voedsel of 50 kg per persoon en per jaar in de vuilbak. De creativiteit om er een eetbare variant van te maken ontbreekt. Is de appel een beetje verschrompeld of heeft hij een klein bruin vlekje, laat de kleine een halve appel op tafel omdat de ogen groter waren dan de maag, dan gaapt de vuilbak met wijd opengesperde mond. Eet wat minder maar gezond en lekker. "Sjei oet papa, neet zaege."

Wie weet nu wat stroop of "sjroep" is? Vlug even Wikipedia of Van Dale raadplegen: [Fr. sirop < me. Lat. sirupus < Ar. sharab] benaming voor verschillende dikke klevrige, veelal zoete vloeistoffen, die voornamelijk verkregen worden in industrieën die suikerhoudende stoffen verwerken. Vraag je het aan kinderen dan antwoorden ze steevast: hoestsiroop. De volwassene denkt dat het appelstroop of perestroop is en de Antwerpenaar noemt het poepgelei. In Oost-Voeren spreekt men ook al eens van "kruudsje".

En als ik dan een potje industrieel fabricaat uit het winkelrek bestudeer ontdek ik "Sirop d'Ardenne" van een Nederlandse producent met lef. In de "Sirop de Liège" ontwaar ik als ingrediënten suikerbietensap of melasse, dadels, vijgen,

abrikoos, gedroogde pruimen en toegevoegde suiker. Met 4 kg fruit wordt 1 kg industriële stroop gemaakt. Het industriële procédé verloopt ook anders. Men kookt de fruitsoorten afzonderlijk en lagert de perssappen en concentraten afzonderlijk in gekoelde tanks. De sappen en concentraten worden voor het kookproces gemengd naar gelang het te produceren eindproduct. De Loonse stroop gaat de commerciële toer op met aardbeienstroop, frambozenstroop, kersenstroop en andere fruitsmaken. En daar lees ik ".. Natuurlijk komt er bij het hele proces van fruit naar stroop nog meer kijken. Dit zijn echter goed bewaarde familiegeheimen...". 't Lijkt op een goocheltruc! Maar laat u geen stroop om de mond smeren!

Graag deel ik met u mijn ongelooflijke ervaring van "sjroep make", het stroopstoken bij mijn opa, "mienge graopa". Bij gebrek aan frigo werd het knapperige winterappeltje voor de dorst (Reinette, Bellefleur) gespreid op een strobedje bewaard op een koele zolder, tot ze begonnen te verschrompelen of totdat de muizen ze ontdekt hadden. Soms bewaarde men appels, net zoals groenten, in een kuil in de tuin. De familie Geelen verwerkte de eigen hoogstamappelen en -peren in stroop "i ge sjroepes". Zij deden ook, net als collega en concurrent Wiertz van de Commanderie, loonstook voor andere boeren en particulieren van heinde en verre. Iedere boer wist dat hij in de herfst zijn koeien en vaarzen uit de boomgaard moest houden. Als de dieren zich na een herfstwind overdadig te goed deden aan het rijpe gevallen fruit dan scheten ze als reigers en kon je sterfte ten gevolge van pensgisting (tympanie of trommelzucht) niet voorkomen.

Van zodra het hoogstamfruit in de herfstzon gerijpt was (rond eind september) werd het van op 'n lange ladder geplukt in de kommel en in houten kisten bewaard. Anderen, wellicht met hoogtevrees, gingen de zwaarbeladen hoogstambomen, ondersteund met "sjtiepe" te lijf met lange staken of "gaeëde". Het fruit viel geblutst, gebarsten en gekwetst onder de boom in het gras. Het werd in jutenzakken geraapt en voor transport op de kar geladen. Het liefst met maar ook al eens zonder afspraak kwamen de kwekers hun fruit leveren. De kisten en zakken werden volgens leveringsdatum in partijen tegen de lange gevelmuur gedeponneerd met een kartonnetje waarop de leveranciersnaam figureerde. De ene kweker bracht alleen maar appels, zoete en/of zure appels, de andere alleen maar peren. De ene kweker bracht zorgvuldig geplukt fruit in kisten, de andere geblutste uit het gras geraapte "rebu" in jutenzakken. Na enkele dagen begonnen deze laatste partijen te rotten en liep het sap met beken door de hele koer en moest men zich behoorlijk hoeden voor de wespeninvasie. Ook al luidt het spreekwoord "wie eerst komt eerst maalt", toch had je van die nurken die, bij wijze van spreken, 's anderendaags naar

hun stroop kwamen vragen.

Met het gedroogde hout (herinner u mijn vorige bijdrage over bomen rooien) werd het vuur in het grote gat onder de koperen ketel aange- maakt bij het begin van het stroop- stookseizoen in de tweede helft van september en het werd continu aangehouden tot de laatste partij fruit verwerkt is. Als de fruitoogst tegenviel (bijvoorbeeld door vorst in de bloei) was het stroopstoken in november gepiept, zoniet moest men doorgaan tot zelfs tegen Kerstmis. De blinkende koperen ketel werd gevuld in gemengde la- gen met 800 kg ongewassen en on- geschilde peren en appels. De verhouding peren-appelen varieer- de van 75-25 % tot 60-40 %. Meer appels zou de kans op aanbran- den verhogen. Alleen rotte appels en peren werden zorgvuldig uitge- raapt.

Laat me heel duidelijk zijn: smeer- bare perenstroop of stroop van al- leen maar peren bestaat niet en ap- pelstroop of stroop van alleen maar appels evenmin. De sappige peren leveren het leeuwenaandeel van de natuurlijke fructuikers (fructose). De goede huisvrouw weet dat je pectine nodig hebt als gelei- of verdikkingsmiddel. Nu is de appel hiervoor de eerste van de klas en dus onmisbaar voor de pro- ductie van ambachtelijk “sjroep”! Nota bene: Een win-win situatie tussen Stassen en Meurens: de ap- pelresten – na het uitpersen van sap in de ciderfabriek - worden in de stroopfabriek gebruikt omwille van hun pectinegehalte. Het zoete van stroop komt zeker van de loka- le perenrassen (Triomphe de Vien- ne, Durondeau, Clapps, Légipont, Beurré Hardy, Saint Remy, Dubbel Flip, Comtesse de Paris, Doyenné de Comice en Conférence) en het rinse, pittig zure komt van de al dan niet rijpe appels (Jacques Le- bel, Belle Fleur, Keuleman, Court- Pendu, Boskoop, Gronsvelder Klumpke, Reinette). Weze nog ge- zegd dat het hoogstamfruit, in te- genstelling tot het laagstamfruit, niet behandeld wordt met planten- beschermingsmiddelen, een lagere opbrengst heeft, een lager sapge-

halte heeft maar daarom niet minder smakelijk is.

Als de roodkoperen ketel tot de nok gevuld is met fruit, en niets an- ders dan fruit, wordt hij afgedekt met juten zakken voor het kook- proces (in eigen sap) op een zacht vuurtje gedurende een viertal uren. In het trapgat kan nodig via het ijzeren “poortje van de hel” hout bijgestookt worden. Grote stukken boomwortel, van de “vot”, worden in het open vuurgat gedropt als de ketel van het vuur is. Als alle fruit goed gegaard is laat de stroopstoker de gloeiende in- houd wat afkoelen op een gesmoord vuur.

Dampende stroopketel

Hierna wordt de ketel met de gare inhoud lichtjes opgekrikt en van het vuur getakeld met een draaiboom of hijsgalg. De warme “compo- te” wordt met een emmer, “ne tob”, overgeschept in de houten pers, de “peiësj”. Deze pers is aan de binnenkant bekleed met jutezakken. Nadat een aantal emmers in de pers gestort is wordt dit met een tus- senlaag jutezakken afgedekt en zo volgen nog enkele lagen tot de pers gevuld is. De perskuip wordt afgedekt met jutezakken en een passend houten deksel van balken waarop de druk uitgeoefend wordt. De jutezakken zorgen voor een filtering en vlottere afvoer van het perssap. De druk van de pers wordt opgevoerd tot minstens 250kg/cm² door het krachtig aanzwengelen van aandrijf wiel met schroef. Heden ten dage gebeurt dit veelal met een hydraulische pot-

krik. Het sap van de gekookte appels en peren, de amberkleurige "breuj", wordt opgevangen in een vergaarbak, "un tieng of un koeb". De perskoek of het restant tussen de lagen jutenzakken in de pers (200 à 300kg), "de ketsje", zijnde steeltjes, schil, kroontjes, vezels van het vruchtvlies, klokhuizen met pitten, enkele blaadjes en grassprietjes wordt met de kruiwagen naar de voederkrib van de koeien gebracht. Een koe pleegt een moord voor deze lekkernij!

Omdat de hoeveelheid sap te groot is om in één beurt te koken en in te dampen (omwille van schuimvorming en overkoken) wordt de eerste helft van het sap overgeschept. Enkele uren later volgt de tweede helft voor hetzelfde proces. Op de lege koperen ketel wordt nu een latwerk met een zeef, "un ziej", gelegd. Het perssap, "de breuj", wordt met een emmer door de zeef met theedoek in de propere lege koperen ketel gegoten. Gedurende een 4-tal uren wordt het sap gekookt op +-120 °C à 140° C. Het sap gaat eerst schuimend koken. Door met de lange spatel de luchtblaasjes stuk te slaan beletten we "der sjòem" over te koken. Het verdere kookproces verdampt geleidelijk het water. Het amber roodbruine sap wordt langzaam aan dikker en donkerder.

Als kleine jongen was ik in de herfst enkele dagen op vakantie bij opa. Ik mocht opa helpen bij het "sjoep make". Aanvankelijk beperkte zich dat tot naast opa zitten in een oude tot de draad versleten en afgedankte zetel. Na een aangename causerie en een korte bezinnende stilte trok "groapa" plots wat minder stevig aan de pijp in zijn mondhoek. Zijn bovenste oogleden werden plots zwaartekrachtgevoelig en zijn grijs hoofd kantelde licht voorover. Ik vreesde dat de brandende pijp zijn rechter wenkbrauw zou affakkelen. Voorzichtig stootte ik opa met mijn elleboog aan tot hij weer wakker schoot. Ik vroeg hem: "Opa, es et sjoep nog neet veiëdig?". Hij stond moeizaam recht, mankte naar de ketel, roerde met de lange spatel en zei gerust-

stellend: "Nei menneke, nog un hoaf oer. " en hij kwam weer rustig naast mij zitten. Na dat half uur nadert het "moment suprême".

De pers

Het vakmanschap van de ambachtelijke stroopstoker tot volle ontplooiing. Doorheen de witte kookdampen ziet hij het kokende sap van karmijn-, robijn-, purperrood worden. De luchtbellens die aanvankelijk veelvuldig en klein waren worden nu dikke ploffende blazen. Denk maar aan de dikke bellen in de vanille pudding! De karamelisering van de suiker levert een onweerstaanbaar aroma. De kokende massa moet met de lange spatel gedurig geroerd worden om te voorkomen dat ze aan de bodem blijft plakken en aanbrandt. Nu is het aan de stroopstoker om het ideale moment te bepalen wanneer de ketel van het vuur moet. Hiervoor schept hij regelmatig met de grote pollepel, "un pan", in de vloeibare stroop en laat die onder zijn waakzaam oog uitvloeien in de ketel om de viscositeit te controleren. Mijn opa zei dan: "Es et vèimt es et goot". "Ne vaam" is een draad. Als de vloeibare stroop draderig wordt, m.a.w. draden trekt als een kauwgom –ne sjiklet – dan moest de zware hete ketel onmiddellijk van het vuur getakeld worden. Een minuutje te vroeg kan nog bijgekookt worden maar een minuutje te lang op 't vuur betekent dat de "cuisson" en de smaak verknoeid is. De kettingen van de houten hefboom worden in de keteloren gehaakt. De ketel wordt enkele centimeters gelicht en met de draaiboom van het vuurgat weggedraaid. Hij wordt schuin gezet door een houten blok eronder te leggen aan de achterzijde.

Ongeveer vijftig kilo gloeiend hete "sjoep" van het eerste stooksel wordt voorzichtig met de grote pollepel in metalen emmers, stenen

kruiken, blikken en vaten geschept om langzaam en geleidelijk af te koelen.

De lege ketel wordt opnieuw boven het vuur getakeld en met het resterend sap gevuld voor het tweede stooksel.

Als na afkoeling ongeveer 50°C is bereikt kan de nog steeds vloeibare stroop afgevuuld worden in kleinere plasticen, metalen of glazen potjes. Bovenop elke pot komt een fraai laagje schuim. Na de volledige afkoeling tot kamertemperatuur worden de kleinere verpakkingen van een deksel voorzien.

De grote emmers en stenen strooppotten, “de kròèke, de kruzje of de bare” werden vroeger afgedekt met boterpapier en voorzichtig in de koele donkere kelder gedragen. En als het laatste fruit stroop geworden is wordt de ketel en alle plakkend toebehoor flink proper gesopt en geschrobd.

In oorlogstijden was het zelfs noodzakelijk om de ketel te verstoppen of in te graven, niet voor koperdieven, maar om het in beslag nemen door de Duitsers, om er oorlogstuig van te maken, te voorkomen.

Uit mijn verhaal over het stookprocedé kun je afleiden dat elk ambachtelijk stooksel, in tegenstelling tot de industriële stroopfabricaten, uniek en verschillend is van het vorige omwille van verschil in appelas, perenras, rijpheid, percentage enz. De hand van de meester kan dat een beetje sturen.

800kg appels en peren resulteren uiteindelijk, zonder toevoeging van suikers, noch zoetstoffen, noch bewaarmiddelen, noch kleurstoffen in 100kg “sdroep”. Het verrukkelijke ambachtelijke Voerense sdroep, “ut sdroep va mienge groapa”, is puur natuur en kun je probleemloos jaren bewaren op een droge plaats bij kamertemperatuur (moet niet in de koelkast).

In ons gezin stond de strooppot bij elke maaltijd op de keukentafel. En als hij leeg was werd hij weer gevuld met enkele lepels uit de grote “baar” in de kelder. Wij smeerden hoeveboter en stroop op ons brood met “sjink” of hesp, “stinkkies” of Herve kaas, “makej” of platte kaas, “boelette” of gehaktballen, “trip” of bloedworst, “hòjddieës” of hoofdkaas, “kowsjottel”, “tomate”, enz. enz..

Eugène Wiertz: 't mot vaeme!

Een snee bruin brood in dikke wit-zwarte lagen besmeerd met “botter” hoeveboter, “sdroep” stroop, “makej” platte kaas noemde men “un ekster”. Mijn oma had daar een minder appetijtelijke benaming voor die ik liever niet verklaar: “oen stroa de poj”, een kippenstront. Pannenkoek met stroop was een feest. En wat geeft een extra ster aan een konijntje in de pot? Jawel, een jagerssaus op basis van stroop.

Jammer dat ik niet kan afronden met een lekker blond Rick’s bier met toegevoegde appel- en perenstroop of een geurstrip van “mienge groapa’s sdroep” in deze Koeënwoof.

Bibliografie:

- Fruitvariëteiten en hun gebruik van verleden tot heden; Educatieve brochure nr 4, Nationale Boomgaardenstichting.
- Overmaas Jaarboek 1970; Heem 14de jaargang nr 1-6 uitgave; Langohr-Veltmans-Vreuschemenkomitee.

Oude Harmonie St. Cecilia 's-Gravenvoeren deel 1

Rob Brouwers

Veel fanfares en harmonies zijn ontstaan uit de kerkkoren. De zangverenigingen werden vaak begeleid door een klein instrumentaal ensemble en dat waren de voorlopers van onze hedendaagse muziekkorpsen. Al ten tijde van pastoor D'Affnay, in 1720, liepen er hier in 's-Gravenvoeren tijdens de Sacramentsprocessie "speel-lieden" mee: "twee vioolen en een basse, die altijd verssen met de singers" (samenspeelden met het zang-koor). Halverwege de processie, bij de kerk van Mheer, kregen zij "eene schencke met een broodt en bier" (schencke = dienblad).

De eerste harmonies of fanfares in de vorm zoals wij die nu kennen, verschenen in het begin van de negentiende eeuw: Thorn, Horst (1817), Roermond (1819). De oprichters waren uit de Napoleontische legers terug-gekeerde ex-leden van militaire kapellen. Zoals beschreven in het herdenkingsboekje van de harmonie van Mheer, ontstond de harmonie aldaar omstreeks diezelfde tijd, nl. in 1821, na een ruzie met "de harmonie van St.-Martens-Voeren". Volgens datzelfde herdenkingsboekje bestond er omstreeks 1840 ook al een harmonie in 's-Gravenvoeren. Hadden de harmonies van St.-Martens-Voeren en 's-Gravenvoeren de beginjaren misschien niet overleefd en werden ze respectievelijk in 1874 en 1890 heropgericht? Hoe dan ook, volgens de Voerense overlevering werd de harmonie van 's-Gravenvoeren pas gesticht in 1890, in de tijd dat bijna ieder zichzelf respecterend dorp een éigen korps wilde. Dit gebeurde in de eerste plaats om de processies muzikaal op te luisteren, nl. de jaarlijkse Sacramentsprocessie en de kleine Bronk op 15 augustus. Daarnaast organiseerden de kerkelijk georiënteerde korpsen de vieringen van hun Patroonheiligen (zoals de Heilige Lambertus in 's-Gravenvoeren met de daarbij behorende kermis!) en Ceciliafeesten rond 22 november.

De eerste oprichters waren Jean Baptist en Laurent Daniels, Hari en Toussaint Willems, Ties Spits, Sjozef en Willem Loneux, Funske Kerff en Christiaan Van de Berg. De eerste voorzitter heette Hari Willems en als directeur stond H. Martin vóór de vereniging.

Alphonse Kerff zittend derde van links.

De geschiedenis van de muziekvereniging alhier is eerder kleur- dan klankrijk. Toen in 1894 de in Luik bestelde drapeau aan het station in Visé werd afgehaald (op die drapeau had echter 1890 moeten staan!), ging men na het maken van een foto, die gebeurtenis natuurlijk vieren. Vermoedelijk werd tussen Visé en 's-Gravenvoeren geen enkel café overgeslagen, want voor die luttele 6 km was men twee dagen onderweg geweest! Bij een van hun rondgangen ten tijde van de schoolstrijd einde 19e eeuw, wierp een liberaal van achter een muur een baksteen naar de harmonie..... precies tegen het hoofd van de toenmalige voorzitter Ties Spits, die buiten kennis afgevoerd moest worden.

Op "Excursion" in Antwerpen porde men op zeker moment diezelfde voorzitter aan om de harmonie te trakteren. Enkele muzikanten, die al wat meer gewend waren en wisten hoe streng katholiek hun president Ties Spits wel was, lokten hem en de groep een sjiek bordeel binnen. Het duurde weken eer Ties weer terug het voorzitterschap wilde aannemen!

Over directeur J. Schreurs (dirigent in 1905) uit Warsage, vertelde Mathieu Thywissen (+ 1989) mij het volgende: "enne bekwame groeëte muziksmaan, enne noeëtemiensj, komponeerde zellef, mae e zoeëp wie 'ne karhings". Hoe dan ook, Schreurs moet inderdaad een bekwaam iemand zijn geweest, want rond diezelfde tijd was hij eveneens directeur van de harmonie van Banholt en van die van Mheer.

Ondanks het feit dat pastoor Reinartz nu de stuwende kracht achter de vereniging was, bleef de mentaliteit dezelfde als vóór de wereldbrand: "als we ons maar amuseren"! Directeur Celestin Smeets, een rasechte Voerenaar en een zeer beschaafd iemand, die zijn opleiding aan het Conservatorium van Luik met een gouden medaille had afgesloten, vond die houding echter al te vaak minder plezierig. Om de harmonie wat meer te "civiliseren" trok Celestin eens met zijn muzikanten naar een groot concert in het deftige theater van Luik. In minder dan geen tijd echter viel er al een muzikant in slaap, terwijl de anderen gewoon hun boterhammen zaten op te eten.

De harmonie op de binnenkoer van Altenbroek in 1928

Uitgenodigd voor een festival in Borgharen met nog zo'n tien of twaalf andere muziekverenigingen, moest de harmonie van 's-Gravenvoeren als eerste optreden. "Toen wij op het kiosk zaten en moesten beginnen", zo vertelde mij een oud-muzikant in 1985, "waren we maar met een man of negen. De anderen zaten nog in de cafés. Halcotties waren het....." zo besloot hij.

Op een festival in Slenaken kwamen ze niet eens aan! In die tijd ging men nog met de fiets. Om te beginnen

hadden ze al twee cafés in de Vitchen aangedaan en vervolgens ook nog de cafés in Noorbeek. Na de herberg op Hoogcruts waren de muzikanten zo dronken, dat ze maar rechtsomkeer maakten. Tijdens een festival in Mheer gooiden ze met hun instrumenten de peren uit de bomen.

In die tijd werd de dikke trom nog op de rug van iemand gebonden. Na een rondgang door het dorp met het gebruikelijke cafébezoek, sloeg de “slager” hoe langer hoe harder “op de kist”. De tromdrager, ook al niet nuchter meer, werd tot zijn toenemende ergernis steeds uit de rij geklopt. Het werd zo erg, dat hij op zeker moment in de gracht langs de weg terecht kwam. Woedend sprong hij op en schreeuwde: “Zo, en nu speel ik nooit meer”!

Bij bepaalde gelegenheden verzorgden enkele leden van de harmonie ook de dansmuziek tijdens de kermisbals. Soms in het zaaltje van Jules Goffard of een andere keer in de “Drapeau Belge”. In de jaren twintig-der-tig werd het orkest gevormd door: Funske Kerff (klarinet), Hubert Philippens (piston), Lambert Philippens (tuba en trombone), Gustaaf Tossings (contrabas), die later werd vervangen door Johan Jennekes uit St.-Martens-Voeren en Pierre Philippens (kleine trom).

Met directeur Celestin Smeets in 1932, naast de harmonie met parafu.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden de muzikale activiteiten andermaal aan banden gelegd, maar in 1946 herbegon men terug. Voorzitter werd Julien Stassen, de kersverse burgemeester en als directeur had men een zekere Donckaert aangetrokken. Waren de eerste muzikanten nog allemaal oudgedienden van voor de oorlog (zelfs Funske Kerff, 73 jaar en één van de oprichters van 1890, had zich opnieuw aangemeld), de volgende groep bestond uit een groot aantal jongeren. De aflossing was verzekerd.

Funske Kerff, zittend tweede van links.

Nog altijd kwamen gemoedelijkheid en gezelligheid op de eerste plaats, maar onderhuids knaagde de naoorlogse dorpspolitiek aan de eenheid van de harmonie. De verkiezingen in 1952 deden de bom barsten. Voorzitter Stassen verloor zijn burgemeesterssjerp en trok met zijn volgelingen, “en passant” het vaandel en de dikke trom meenemend, naar de feestzaal van “Le Drapeau Belge”, waarvan de eigenaar een Stassenaanhanger was. De anderen, supporters van de nieuwe burgemeester Max Michiels, moesten hun feesten voortaan houden in een gehuurde tent. Zij werden “de pieëkvotten” genoemd omdat de vader van Michiels een schoenmaker was (pieëk = pek). De partijgenoten van Julien Stassen waren “de roemelen”, naar de bijnaam van de vader van Stassen, die het liefst “enne roemel” dronk (roemel was een oude inhoudsmaat).

De Roemelen lieten meteen hun deel van de harmonie koninklijk goedkeuren en beweerden op die manier de erfgenamen te zijn van de oude eenheid. Trouwens, zij hadden het vaandel in hun bezit. De Pieëkvotten meenden eveneens de voortzetters te zijn van de harmonie van 1890, omdat zij nog één van de oprichters in hun rangen telde, nl. Funske Kerff, die inmiddels 79 jaar was. Zij lieten hun vereniging dan ook inschrijven als “Oude Harmonie St. Cecilia”. Bij de Roemelen bleef Julien Stassen president, bij de Pieëkvotten werd dat Hubert Lhomme.

*Circa 1963. Achteraan, zesde van rechts:
Het enige lid van onze huidige harmonie is José Huynen van Schophem.*

Als directeur nam Jef Huijnen voorlopig de functie van dirigent waar.

De twee harmonieën bliezen om het hardst en de een probeerde al groter te worden dan de ander, want elk van de twee symboliseerde zo'n beetje haar partij. Dat leidde natuurlijk tot schermutselingen. De plaats in de processie gaf minder problemen, maar de muziekgezelschappen weigerden op elkaar te wachten met het spelen van een processiemars. In overleg met de pastoor was er nl. een roulatiesysteem opgezet en beurtelings liepen de beide korpsen voor het Allerheiligste of vormden zij de kop van de Bronk.

Deelname aan eenzelfde muziekfestival werd door de twee besturen vermeden. Ze kwamen elkaar al te vaak tegen in het eigen dorp en dan probeerde de een de ander “eruit” te spelen. Het gebeurde ook, dat de harmonie van de Pieëkvotten op straat kwam op het moment dat de Roemelen paardenrennen hielden. Net als de Roemelen verschenen, wanneer een door de Pieëkvotten georganiseerde wielervedstrijd passeerde. Tijdens een ontmoeting bij “de Drapeau Belge” was het zelfs zo erg, dat de muzikanten elkaar letterlijk met hun instrumenten rond de oren sloegen.

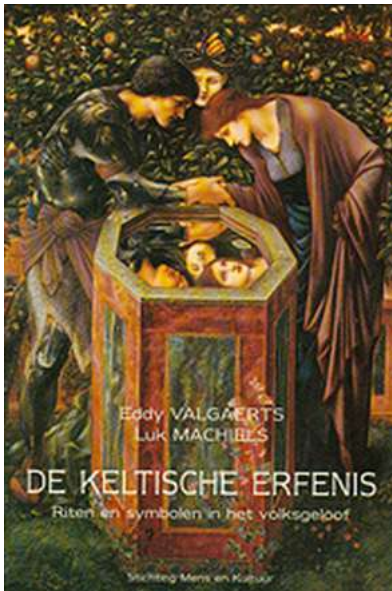
Overzicht van het jaar

Jean-Marie Ernon

Het natuurlijke jaar start in principe op 25 december. Dit is de dag dat er voor het eerst weer eens een minuut daglengte bijkomt na al die ellendige korte dagen. Dit is het teken van nieuwe hoop. De kerk heeft er Kerstmis van gemaakt. Waarom het burgerlijk jaar op 1 januari begint heeft met talrijke kalenderwijzigingen te maken in de loop van de geschiedenis.

Twaalf dagen na kerstmis is het feest van Drie Koningen of de Drie Wijzen. Veertig dagen na Kerstmis is het feest van Maria Lichtmis. Het werd vroeger uitbundig gevierd, ook al vóór de kristelijke tijdsrekening. Het is dus ook weer een feest dat verkerkelijkt werd! Het sluit de kerstperiode volledig af. Een volgend natuurverschijnsel gaat de overhand nemen: de eerste volle maan na 21 maart, de eerste volle maan na de lente-equinox. De zondag volgend op de eerste volle maan na 21 maart is het Pasen! Voel je het alweer? De oude Kelten beoefenden een natuurgodsdienst. De kerk pikte dat feest weer in: het lentefeest (uitbundig gevierd bij de Kelten) werd Pasen.

Wat hieraan vooraf gaat: Kijk, veertig dagen eerder is het Aswoensdag, weer een oud Keltisch feest. Een feest dat het einde van de winter inluidde. Een feest ook waar men ervan overtuigd geraakt was dat men met de hulp van het lengen der dagen de boze, winterse geesten kon verdrijven met grote vuren, rituelen onder en bij bepaalde bomen en waar men zichzelf verkleetde om die geesten angst aan te jagen. Dit werd alweer verkerkelijkt met het woord Carne-Vale ofwel vaarwel vlees. We gaan boete doen, vasten.

Wat hier dan weer een vervolg kent: Veertig dagen na Pasen, op een donderdag, vieren we het volgende lente-feest: Ons Heer Hemelvaart. Twaalf dagen na Hemelvaart volgt Pinksteren. Twaalf dagen na Pinksteren volgt er weer een feest: Sacramentsdag. Dit is echter een modern feest. Het werd gesticht door de Heilige Julienne de Cornillon (bij Luik) en is eerder lokaal van aard. Het werd overigens in de meeste bisdommen afgevoerd. Hier kon dit niet wegens de nabijheid van Cornillon. Het groeide trouwens uit tot een waar volksgebeuren, de kerk verbond het met de jaarlijkse processie die in beginsel een rondwandeling was langs de grenzen van de gemeente/parochie om de vastheid hiervan te controleren en grensgeschillen desnoods bij te leggen met buurgemeenten of buurparochies. De processies werden echter zoveel luister bijgezet dat men zei: we gaan pronken met ons hebben en houden (vooral als machtsvertoon naar die bureu): het werd Bronk.

Intussen lengden de dagen zodanig en kwam er zoveel werk op het veld dat er van feesten geen sprake meer kon zijn: ploegen, eggen en zaaïen, hooitijd, oogst ... Het eerste feest dat dan weer kwam was een eerste dankfeest: rond half augustus. Let op: zo'n veertig dagen vóór de herfst-equinox van september! Alweer de natuur. De kerk maakte er Onze Lieve Vrouwe ten Hemelopneming van! En dan die herfstequinox zelve: nog een (?) dankfeest. Hier komt dan in elke parochie de echte Kerk-Mis, de in-

huldiging van het lokale kerkgebouw; het feest van de patroonheilige ligt heel dicht in de buurt. Maar er werd wat mee gesjoemeld. 's-Gravenvoeren en Mheer (een dochterkerk van 's-Gravenvoeren, net als Noorbeek) hebben dezelfde St. Lambertus als patroonheilige. Op dezelfde zondag kermis vieren kan dus niet, gelet op de talrijke familiebanden die er bestonden. Dus gold voor 's-Gravenvoeren: kermis volgt op zondag na het feest van de heilige, maar Sint Matheus mag niet aan de feesttafel zitten.

Nog dit: let op het weerkeren van cijfers: 40,12. In het evangelie hebben cijfers een grote symboolwaarde. Maar het cijfer 11 komt nergens voor. Loblbroeken pikten het in om die dagen dat de kerk niet stringent aanwezig was voor schut te zetten. Het werd oogluikend gedoogd! Vastelaovend was geboren.

De dagen korten weer flink. Feestgedruis dringt zich op. Allerheiligen/Allerzielen. Alweer ongeveer veertig dagen na de herfstequinox! Een oud Keltisch feest krijgt twaalf dagen later weer staart: Sint Maartensvuren heetten vroeger anders, ze waren een eerste aanslag op de intredende winter: vuur symboliseert licht. De kerk deed het beschaafder: er kwamen kaarsen. Kristus Koning komt ongeveer veertig dagen vóór de kortste dag van het jaar, 24 december. De kerk maakte hiervan de Advent. Ziezo, de cirkel is rond. Wil je er alles van weten? Lees dan het boek "De Keltische erfenis" (Riten en symbolen in het volksgeloof) van Eddy Valgaerts en Luk Machiels, Uitgeverij Stichting Mens en Cultuur Gent, 1992, ISBN 90-72931-35-1. Je leert er veel over goden en godinnen, over de kerstening en de kristelijke heraanclinging van die dingen, ook de plaats die onze heiligen hebben ingenomen om oude goden en godinnen te vervangen. Zelfs in Voeren!

Zin in een oefening? Teken een cirkel. Verdeel die in vier, en nog eens in vier en plaats daar de hogergenoemde feesten in. Merkwaardig niet? Dat is de oude Keltische kalender. Nu spreken we van weken, maanden (ook weer 12) en seizoenen (drie maanden x vier weken).

Toponymische wandelingen in Moelingen: Derde wandeling Oude kern en van West over Noord naar Oost

Willy Machiels

Deze derde en laatste wandeling beginnen we Op der Plèèj kijkend in de richting van de kerk. Het eerste deel van de wandeling is in de oude kern van het dorp bij de kerk. Wij vervolgen dan met de noordelijke helft van Moelingen grenzend aan de Nederlandse plaatsen Caestert, Eijsden, Withuis en Mesch, waar Moelingen door de eeuwen heen zo nauw mee verbonden was. Getuigen hiervan zijn het betrekkelijk groot aantal wegen dat Moelingen met die plaatsen verbond.

BESCHRIJVING VAN DE WANDELING

1. Voor ons ligt de enkele keren vergrote en verbouwde **O.-L.-V.-kerk van Moelingen**. De breukstenen, vierkante verdedigingstoren is misschien wel uit de 12de eeuw. Het oorspronkelijk Maasgotisch kerkje werd op het einde van de 16de eeuw verbouwd en nog eens met barokelementen gerestaureerd en versierd in de 18de. De grootste vergroting en verbouwing in neogotische stijl kwam er in 1906-1907. (1), (2), (3). Der Kèèrkof ligt ten noorden van de kerk. Het westelijk deel hiervan was vroeger geen kerkhof maar hier stond een boerderij die ook het westelijk gedeelte van **der Plèèj** gedeeltelijk bestreek. Het hele uitzicht van der Plèèj is flink veranderd bij de grote herbouw van Moelingen vanaf 1920. Toen werden de door de Duitsers afgebrande huizen vervangen door de O.-R.-D.-huizen en de wegen, waar nodig, hieraan aangepast. O.R.D. staat voor Office des Régions Dévastées en is in het Nederlands Dienst van de Verwoeste Gewesten. Links voor der Kèèrkof begint de Kèèrksjtraot. Wij blijven echter aan de noordzijde van der Plèèj, aan de **Döörps-sjtraot**.

2. De Döörpssjtraot heette vroeger **de Kromsjtraot** (4)(5)(6) en die volgen we naar rechts en dan met de bocht mee. Wat verder rechts ligt nog een gave, houten noodwoning van het Koning-Albertfonds. Dit soort 'noodbarakken' werden hier rond 1922 opgetrokken in de zogenaamde Verwoeste Gewesten. Na twee huizen ligt rechts de **Sie-**

reweij, de 's-Herenweide.(7)(8) Nog wat verder zien we links der Dreesj, behandeld in mijn Tweede Wandeling.

Noodwoning (va Pelzer) na de oorlog 1914-1918

3. We keren op onze stappen terug en nemen nu in de bocht de smalle weg links tussen de huizen. Vroeger kon je die smalle weg rechtdoor volgen en werd dat verder der Lensjesweg, die in de Tweede Wandeling voorkomt. Op de Modavekaart (9) leidt dit pad naar **der Heulten Twoan**, Houten Toren, 'Houtentoun'. Op die Modavekaart is (later?) het woord 'échalier' bijgeschreven, een soort ladder om over een hek te geraken. Daar staat nu grenspaal nr. 40 uit 1843. We volgen de weg naar rechts, naar het voetbalterrein van S.K. Moelingen. Die leidde vroeger naar **der Sjtenge Twoan**, de 'Steenen Toun', zo belangrijk dat het gebied erachter 'Achter de Steenen Toun' heet.(9) Dit oud Moelings gebied hoort sinds 1827 bij Eijsden. (10) We gaan weer terug naar der Plèèj en volgen de Kromsjtraot tot aan het kruispunt met de Bijssjtraot.

4. We slaan die **Bijssjtraot** links in. Het stuk Bijssjtraot rechts is in de Tweede Wandeling behandeld. De naam verwijst denkkelijk naar het oude boerderijencomplex '**Op de Bijs**' (11) wat verder links waar rechts de weg naar Mesch begint. Over de oorsprong van die naam is al veel gespeculeerd. Bij het bestuderen van het Register der

Kercke Rinthen en Pachten van Pastoor Arnoldus Houbiers uit 1751 viel me het volgende op: 'Item Katrijn Bijssen is jaerlijcks verschult en heeft betaelt aen de Kerck een half vaedt spelt van alle memoriale tijd en is woorden betaelt, volgens Cedulle vant jaer 1676 en herwaerts; nu ter tijd betaelt Sr Jan Ruth als representant van de heer Scholtis hindrick Ruth sijn vader saliger 1751- nu ter tijd wordt betaelt door tossaint Broers.' (12) Is er een verband tussen die oude Moelingse familienaam Bijssen en de plaatsnaam Op de Bijs? Pater o'Kelly schrijft dat het huis De Bijs in Moelingen van 1634 tot 1674 dienst deed als hospitaal van het fort van 'Naivaigne'. (13)

5. Enkele passen verder rechts ligt **et Kluusterke**, waar twee Religi-euzen Ursulinen, Mères, van het klooster van 's-Gravenvoeren in-stonden voor het onderwijs aan de meisjes van Moelingen en een zus-ter, Soeurke, het poetswerk en de keuken deed. Die meisjesschool werd in 1911 gebouwd ten tijde van pastoor J. Drees (14) en tot in 1976 was er katholiek lager onderwijs voor meisjes. De kadastrale bena-ming is **der Pool** (Poel). Er was vroeger ook nog een andere Pool, die in de Tweede Wandeling werd vermeld.

6. Een honderdtal meter verder nemen we **der Wjeg nao Caes-tert** links, in Moelingen '**Ater de Bijs**' genoemd. Wat verder links zien we een tussengrenspaal uit 1843. Het gebied verder '**Achter de Steenen Toun**' (9) hoorde tot in 1827 bij Moelingen. (10) Wij zijn nu dus op Nederlands grondge-bied. Aan de autoweg uit 1974 gaan we naar rechts en dadelijk weer naar rechts de '**Aw Grub**' in, de oude Grubbe. Dit is de oude, mid-deleeuwse, kronkelende bedding van de rivier De Voor, De Voer. (15) Het hele gebied ten zuiden van 'Caster' en 'Hogh Caster' tot aan het Withuis wordt op de Tranchot-kaart van 1805/1806 als **Caster-velde** aangeduid. Links van die Grubweg, benaming nu, ligt de ka-dastrale benaming **De Doode Man** en rechts ervan op vroeger Moelings grondgebied **De Prije Kuil**. (9) Die naam vind je in vele

dorpen en duidt op de plaats waar de kadavers van paarden werden begraven. Aan het kruispunt met de Bijssjtraot nemen we links de op Nederlands grondgebied gelegen **Moelingerweg**, waar aan de rechterkant voeger het huisje 'de brak va Mies' stond. De gronden links heten **Achter de Mugge Molen**. Rechtdoor kwam je vroeger aan **et Möjzebrökske**, het Muizenbrugje, dat naar de Mugge Mo-len leidde. Nu gaat de Voor (Voer) onder de autoweg door. We ne-men rechts **de Klopperije Weg**. (9) Verwijst de naam naar de na-bij gelegen Mugge Molen die tot het begin van de 18de eeuw ook als zinkerts- of kopermolen dienst deed, nadien alleen als graanmolen? Of eerder naar de functie van het gebouwencomplex dat nu **et Bösj-ke** heet, links van de weg en grenzend aan de Voor (Voer)? Een vroegere functie, rond 1800, ervan was brouwerij.

Oud gedeelte van de Bijs

7. De Klopperije Weg leidt ons naar het belangrijk gehucht **et Wit-hoes**, het Withuis, gedeeltelijk op Nederlands en gedeeltelijk op Belgisch grondgebied. We gaan even naar links, dus op Nederlands grondgebied, tot aan de Voor (Voer). De naam Withuis bestaat pas vanaf de 18de eeuw en verwijst naar het witte huis dat, nu gedeeltelijk nog, met ingemetselde steen met jaaraanduiding 1735, links op de kruising van de Voer en de Rijkholter straat staat. (16) Dit was het tolhuis dat tot 30 april 1900 instond voor de tolheffing op de grote weg naar Maastricht. Was dit het centrum van het grote goederen-complex met de naam **Zezenhoven**? (17) Pastoor Houbiers schrijft meestal Zesenhoven, bij voorbeeld blz. 135: '... een stuck Lans ... om-trent Zesenhoven segge wat verder dan Spapewijde ...' (18), soms Z(S)esenha(e)ven, bij voorbeeld blz. 77: '... die straet gaende naer Zesenhaven ...'. (19) Dit goederencomplex behoorde eerst, vanaf de 13de eeuw, als grangia, toe aan de Cisterciënzerabdij Val-Saint-Lam-berth bij Luik en vanaf de 14de eeuw aan de bisschop van Luik. (20) Een collectief pachtcontract van de landerijen van Zesenhoven uit 1582, in privébezit, kon worden ingekeken door J. Nyssen, zaliger. (21) Die oude weg van Moelingen naar Zesenhoven kwam van de 'Hoogh Brugh' (22) in Moelingen langs het gebied '**Spapenwijde**', nu zowel aan de Eijdsense als aan de Moelingse kant van de weg, en zo langs Veldweg nr. 1, in het verlengde van de huidige Withuistraat

en enkele jaren geleden onderbroken en verkocht op Nederlands grondgebied vanaf grenspaal nr. 38. Ook de gemeente Voeren stond op het punt het Belgische stuk van die aloude weg tot tweemaal toe te verkopen! Aan het Withuis op Nederlands grondgebied staan de voorgevels van de oudere huizen links, komend van Moelingen, nog op de rooilijn van die oudere weg. De naam 's-Papenweide wordt meestal uitgelegd als 'priesterweide'. (23) De recentere verbindingsweg tussen de oude 's-Papenweide-weg en de Trichterweg, nu Batticerweg, komt op de Poppkaart van c. 1865 niet voor. (4)

8. We keren nu terug naar de oude grensovergang tussen Moelingen en Eijsden. De Moelingenaren noemen dit **Aan der Buro**, doelend op het douanekantoor van het Withuis. Deze plaats kreeg internationale bekendheid nadat de Duitse keizer Willem II van Hohenzollern in de ochtend van zondag de 10de november 1918 vanuit Spa langs hier naar Nederland vluchtte waar hij een toevlucht vond op het kasteel van graaf Bentinck te Amerongen en later in Huis Doorn, provincie Utrecht.

Die grenscontroles zijn in 1992 afgeschaft. Nu herinnert een eenvoudig monument aan dit vroeger grenskantoor en verzinnebeeldt tegelijkertijd de nieuwe eenheid in Europa. Legende: 'L'EUROPE UNIE VERENIGD EUROPA, monument voor een voormalige grensovergang, Withuis 1994, concept: fons lemmens, staalbouw: rousseau bv, verenigde staten van europa, grenspalen 47-48, twaalf mergelblokken Nederlandse provincies, ardeense hardsteen federatie belgië'. Tussen de mergelblokken en de kalksteen staat een cirkel van 10 metalen buizen met in de cirkel 2 grotere buizen. In die buizenstructuur staat ook nog een grote metalen cirkel. Voor elke steengroep staat nog een metalen kooi.

9. We volgen **der Batticerweg** zuidwaarts. Die Batticerweg is rond 1830 rechtgetrokken en staat bekend als de eerste macadamweg van België. Aan de splitsing met de huidige Withuisstraat rechts, dus

naar 'Spapenweijde', stond vroeger een kapel. Op oudere foto's zie je in deze buurt geen velden maar dicht beplante boomgaarden. (zie foto onderaan: T-splitsing Batticerweg en Withoessjtraot met verdwenen kapel en afgebroken boerderij Dorthu-Speetjens.)

De Voor onder de autoweg door. Vroeger, vóór 1974, 't Mjzjebrökske. Aan overkant de Muggenmolen.

We blijven rechtdoor gaan. Het hoger gelegen stuk Moelingen hier heet op het kadaster en in de volksmond **der Honsknip**. Knip betekent heuvel. Hon zou van 'hond' kunnen komen, of van het Germaanse 'hûn' in de betekenis van hoogte, heuvel maar ook van een persoonsnaam. (24) Bij de straatnamenwijziging van 2009 in Voeren heb ik (W.M.) voorgesteld de benaming Batticerstraat te vervangen door de oude naam Maastrichtersteenweg, helaas, zonder succes. Op de kadasterkaart voor Moelingen van Popp (4) staat Chaussée de Maestricht. Ook op de huidige kadasterkaart heet een gebied wat verder links en rechts van die weg 'Sur le Chemin de Maestricht'. In een oud parochieregister staat: 'Op den Grooten Trichterweg achter de Katte Straet'. In Berne(au) heette die weg vroeger Chaussée en nu Rue de Maestricht.

10. Bij het volgende kruispunt gaan we links **der Mescherweg** in. We komen langs grenspaal nr. 36. Hier in de buurt bezat de kerk van Moelingen eigendom op de plaats Op de Mijdt, genoemd. 'Op de Mijdt over de Mescher Wegh', schrijft pastoor Houbiers. (25) In Mesch, Nederland nemen we de weg rechts, de Grijze Graaf, en dan na de school weer naar rechts een veldweg in met rechts een mooi zicht op het dorp Moelingen. Die **Onderste Berneauweg** (26) van Mesch naar Berne(au) brengt ons weer naar België bij grenspaal nr. 35, zo'n 80 meter boven de zeespiegel, 20 meter hoger dan der Plèèj, het Kerkplein en 35 meter hoger dan de Maas. We komen aan **de nieuwe Voereweg** precies op de grens met Voere, 's-Gravenvoeren. De uitleg over de nieuwe en de oude Voereweg staat in mijn Eerste Wandeling, Moelingen Zuidoost. Het kort stukje veldweg als grens tussen Moelege en Voere, dus aan de overkant ten zuiden van de nieuwe Voereweg, heet in 's-Gravenvoeren officieel de Tweede Berneauweg (26). Die grens tussen Moelingen en 's-Gravenvoeren kwam er pas na de ondertekening van het 'Procès-verbal descriptif de délimitation' op 08 augustus 1843 in Maastricht. Daarvoor grensde Moelingen niet rechtstreeks aan 's-Gravenvoeren maar grensde

Mesch aan Berne(au). (27)(28)
 Verder loopt die weg over Moelings grondgebied tot bijna aan de grens met Bjen, Berne(au). De naam Mal Voie op de Stratenatlas van Moelingen (6) en ook bij Popp (4) lijkt een vergissing. Op de kaarten van Berne(au) is dit de volgende weg links en wordt hij ook Maal Voyer geschreven en voor de 18de eeuw zelfs Maal Wegh. De etymologische uitleg bij Jaspers (29), 'mauvais chemin' lijkt simplistisch.

11. Wij volgen **de nieuwe Voereweg** uit 1893 (30) tot aan der Batticerweg. De velden links liggen op **Voeregraaf**. Rechts, aan die nieuwe Voerenweg, staat eerst een nogal recente woning gebouwd op de plaats waar vroeger een houten noodwoning van vlak na de Eerste Wereldoorlog stond. Hier woonde de laatste Delahaut in Moelingen, nl. Marie-Henriette Delahaut, geboren in 1907 en gestorven in 1996. Ernaast staat het oudere, voor de Eerste Wereldoorlog gebouwde **huis Delahaut**. De eerste Delahaut in Moelingen woonde in de buurt van der Dreesj (de Dries) en werd geboren in 1840 in Villers-Orval in de provincie Luxemburg. Hij stierf in 1905, 'annos 65 agens'.(31) In 1874 was hij 'préposé des douanes' in Moelingen. (32)

Het kruispunt van der Batticerweg en der (nieuwe) Voereweg heet in de volksmond **A (aan) Lahaut** of **A Delahaut**. Het hoekhuis was vroeger een herberg met als laatste waardin Alodie Delahaut, weduwe Ernst, geboren in 1875 en gestorven in 1944.(33)(31) Er zijn dus twee huizen Delahaut. Teksten over de gebeurtenissen in de eerste dagen van de Eerste Wereldoorlog, verder uitgelegd, hebben het over la Maison Delahaut en het tweede huis Delahaut, bij de Nederlandse grens, waar de zoon woonde.(34) Hier A Lahaut bevond zich in de oorlog 1914-1918 een belangrijke 'Zivildurchlass', een hoofddoorgang in de Elektrische Draad naar de 'Neutralzone' of 'Grenzzone' van het Belgisch Withuis op 1 km afstand van de officiële douanepost, de 'Übergangsstelle' naar het Nederlands Withuis. Die Elektrische Draad stond vanaf 29 augustus

1915 onder een spanning van 2000 volt.(35)

12. We volgen nu der Batticerweg links voorbij het monument ter nagedachtenis aan de zes gefusilleerden op zes augustus 1914 en de zes aan een olmenboom gehangenen op zeven augustus 1914. Dit betonnen kruis van 1946 vervangt een eerste kruis, opgericht in 1931 en door de Duitsers vernield in 1942. Een van die gehangenen is Marcel Kerf(f), geboren in St.-Martensvoeren. Pastoor J. Drees van Moelingen schrijft het volgende in het overlijdensregister van het jaar 1914: *Kerf Marcellus natus Furis Sancto Martino parochianus in Teuven, filius legitimus Huberti et Catharinae Colle, qui nocte sextae Augusti in Via Mosae Trajecti ad Verviers in arbore crudeliter suspensus fuit. Obiit annos natus 39. Decurrente anno 1915 cadaver ejus ... in nostro coemeterio sepultum fuit. (Kerf Marcellus geboren in St.-Martensvoeren, parochiaan in Teuven, wettige zoon van Hubertus (Kerf) en Catharina Colle, die in de nacht van de zesde(!) augustus in de Maastrichterweg naar Verviers in een boom op wreedaardige wijze werd opgehangen. Stierf in zijn negenendertigste jaar. In het lopende jaar 1915 is zijn lichaam in ons kerkhof begraven.)*

Het lijkt duidelijk dat de laatste zin van deze tekst pas in de zomer van 1915 is toegevoegd nadat het graf der ongelukkigen nabij de galg werd ontdekt. (36)(31) Verder kunnen we uit deze tekst afleiden dat de naam van de Batticerweg vroeger Maastrichterweg of Trichterweg was. Een uitgebreid verslag over deze gruwelijkheden is te vinden in het blad Journal d'Aubel van 16 november 1930, toen besloten werd een **Kruis der Gehangenen** op te richten op deze lugubere plaats. Daarin staat dat Marcel Kerff uit 's-Gravenvoeren kwam zoals het nu ook op het monument staat.(34) Die Marcel Kerff was de wiewerheld uit Voeren die in 1903 glansrijk deelnam aan de eerste Ronde van Frankrijk. Hij werd in 1866 geboren en was in 1914 dus 48 jaar oud en niet 39. (37)

't Withoes. Gehucht aan Nederlandse kant

13. Zo'n vierhonderd meter verder richting Bjen (Berne, Berneau) liggen links, tegenover de veldweg Ater (Achter) der Ziegel, enkele velden met de benaming **Op de Revolutie**. Hier stond ten tijde van de Belgische Revolutie in 1830 een herberg waar op zeker ogenblik een hevige ruzie is ontstaan tussen voor- en tegenstanders van de

Revolutie. Naast de herberg stond een lindeboom, die na de afbraak van het vervallen gebouw rond 1870, de Boom van de Revolutie werd genoemd. (38) Zowel op de kadasterkaart van Vandermaelen uit omstreeks 1850 (39) als op de Poppkaart van c. 1865 (zie bijgevoegd uittreksel) staan de gebouwen duidelijk aangegeven. (4) Even verder, op de grens met Berne (Berneau), waar de veldweg naar Mesch begint stond nog een herinneringskruis, **het Kleine Kruis der Gehangenen**, aan drie, waarschijnlijk op 8 augustus 1914, gehangenen aan populierenbomen. (40)

14. We keren op onze stappen terug tot voorbij het kruispunt A Lahaut en we volgen der Batticerwieg tot aan de eerste veldweg links, de oude Voerewieg. (4) Die **oude**

Voerewjèg wordt aan de recente Veldkapel, uit 1967, **de Kattesjtraot**, die ons langs een kort stukje **Mescherwieg** naar der Wjég nao 't Withoes, de Withuisstraat, brengt. Vroeger dus de weg naar Spapenweijde, 's-Papenweide. Links lag het gebouwencomplex **het huis Roosen, A (aan) Roeze**. Die Hubertus Roosen, in 1789 in Maastricht geboren en in 1860 gestorven, was gehuwd met de weduwe Van Hoof (Lanaken), Maria-Anna (Marie-Anne) Janssen (1794-1854) uit Moelingen, die de stokerij van haar vader, Jacob (Jacques) Janssen (1744-1815) voortzette. Die Roosen had gediend in de legers van Napoleon, vermits hij de medaille van Sint-Helena (Sainte-Hélène) bezat. (41)

15. De weg links naar de Hoebrök heette vroeger **de Baronsjtraot**. (5) Die baron kan niemand anders zijn dan Baron de Libotte van Petit-Rechain. Pastoor Houbiers vernoemt hem vele malen. Op bladzijde 4 van zijn Rentenboek uit 1751 schrijft hij: 'Item de erfgen Marie noppis daer naer jan engels, nu den eed: heer Baron de Libotte van Kleen erchaine (Rechain) betaelt ...'. En verder bladzijde 10: 'Van de erfgen van Wijlen de heer jacques Benselin van Visé en als hoogsten bieder verbleeven op den negenden mej 1721 aen den heer Baron de Libotte ...'. Jean-Baptiste Benselin was heer van Petit-Rechain in 1661 voor de de Libottes.

Wij wandelen echter rechtdoor langs **der Rozewieg**, Roosenstraat nu, en **de Bijssjtraot** terug naar **der Plèèj**.

T-splitsing Batticerwieg en Withoessjtraot met verdwenen kapel en afgebroken boerderij Dorthu-Speetjens. Foto genomen augustus 1942, begrafenis van de heer Joseph Adam-Melchior.

TOEVOEGING

Bij het einde van onze derde en laatste toponymische wandeling in Moelingen wil ik het nog hebben over de **etymologie van de dorpsnaam Moelingen zelf en de namen van de omliggende plaatsen**. Het is echter niet de bedoeling dit onderwerp grondig te behandelen.

Moelage, Moelingen, Mouland. Mulingia in 1157. (42) De uitgang 'ingen' (< inga + heem) in plaatsnamen betekent 'bij de mensen van' en 'moel' zou in verband kunnen worden gebracht met 'molen' of een persoonsnaam.

Wèzent, Wezet, Visé is in mijn Tweede Wandeling behandeld en zou dus 'bewoning aan de weg betekenen'.(43)

Bjen, Berne, Berneau zou 'weide aan de Berwijn' of 'weide van (een zekere, Germaanse persoon) Bern' betekenen. Dus van Bern en van het Nederlandse 'ouw', Germaans 'ahwjô'.(44)

Liech, Lieze, Lixhe. Jaspers zegt: 'origine obscure, peut-être champ de joncs (Germaans "liskjô")'. Bij Kaldenhoven lezen we: 'oudduits "liska", middelnederlands "lûsch" > "lies", een benaming voor verschillende soorten aan het water groeiende planten o.a. vlotgras, biesen, iris'. (45)

Caestert gaat , normaal gezien, terug naar het Latijnse meervoud 'castra', forten, vestingwerken. In 1311 vermelden de inkomsten van de Collegiale Kerk Sint-Martinus van Luik 'Enchastre' voor Kastert, Caestert. In 1325 komt de naam Calfstert voor. (46) Pastoor Houbiers schrijft soms Kaester, 'Cousenhof omtrent de Kleen Kaester moolen', en soms Caustert. (47) Zelfs de geleerde J. Hartmann denkt dat de naam Caestert eigenlijk van Kalverstaart komt. (48)

Eèsde, Eysden, Eijsden is uitvoerig behandeld door pastoor Ceysens van Dalhem. De Waalse naam was Aspre. Ceysens betoogt dat beide namen een Germaanse oorsprong hebben en dat zowel 'as' als 'eys' water of waterloop betekenen. 'Den' van Eijsden zou naar 'dam' leiden in de betekenis van dijk. Bij Aspre, of Asper zou het tweede deel van het woord, sper of sperre ook dam betekenen zoals nu nog in het Duits 'eine Sperre'. (49)

Mesch, Me(x)haw(e) in het Waals. Ook Merchault in het Frans. In 1178 Messau, in 1291 Meschau. Kaldenhoven vermeldt: 'Van "mesk-awe" < ahwjô? "land aan water"'.(50) Die 'r' in Merchault zou ons misschien toch naar middelnederlands 'mersch, meersch' kunnen brengen met de betekenis van aangeslibde grond.

Voere, 's-Gravenvoeren, Fouron-le-Comte, verwijst natuurlijk naar de naam van het riviertje De Voer. 's-Graven' misschien naar de tiendeheer van Voeren in de vroege middeleeuwen, de graaf van Luxemburg. (51) Of naar de plaatselijke heren van Voeren tot 1080, alhoewel we daar weinig duidelijk over weten. Pastoor Ceysens is ervan overtuigd dat de graven van de Luigau op de plaats 'Op de Saele' resideerden en geeft zelfs een lijst met namen.(52)(53) Dat de naam Voer zou verwijzen naar een 'voor' in het landschap blijft betwist. (54)

Het Latijnse Forum (Comitis, van de Graaf) betekent openbaar plein voor bij voorbeeld markt-, bestuurs- of gerechtssamenkomst.

© Copyright voor tekst en foto's berust bij de auteur Willy Machiels.

BRONVERMELDING

1. TIMMERS A. en MACHIELS W., Parochiegids O.-L.-V-Ten Hemelopneming Moelingen, 1981.
2. AUSSEMS J.-M. en SWERON G., Kerk O.-L.-V.-Tenhemelopneming van Moelingen, Voeren, 2002.
3. SCHLUSMANS F. Bouwen door de eeuwen heen, Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Deel 14n2, ... , Kanton Voeren, Turnhout, 1992, pp. 56 en 58.
4. POPP. C., Atlas Cadastral de la Belgique, Plan Parcellaire de la Commune de Mouland, c. 1865.
5. Oude ongedateerde wegenlijst van de vroegere gemeente Moelingen.
6. Atlas des Communications Vicinales de la Commune de Mouland, 1848.
7. MACHIELS W., Overstromingen in Moelingen nu en vroeger, in Der Koeënwoof nr. 17, Voeren, 1998/2, p.2.
8. BOILEAU A., Toponymie dialectale germano-romane du nord-est de la Province de Liège, Analyse lexicologique et

- grammaticale comparative, Paris, 1971, pp. 58 en 59.
9. MODAVE A. J., oude kadastrale kaart van Eijsden Sectie E, genaamd 'Casterf', van 1828 met latere aanpassingen.
 10. DE LA HAYE R., De verschuivingen van de zuidgrens van Eijsden, een historisch-cartografisch onderzoek, in *Uit Eijsdens Verleden*, Eijsden, nr.51/52, december 1990.
 11. SCHLUSMANS F., op. cit., pp. 53, 54 en 55.
 12. Pastoor HOUBIERS A., Register der Kercke Rinthen en Pachten tot Moulingen Vernieuwt, 1751, p. 41.
 13. O'KELLY, Les Seigneurs de Mouland, in een document van de Soc. Archéol. van Visé, 1948.
 14. TIMMERS A. en MACHIELS W., op. cit., p. 18.
 15. HARTMANN J., De reconstructie van een middeleeuws landschap, Assen/Maastricht, 1986, p. 171.
 16. HARTMANN J., op. cit., p. 147.
 17. HARTMANN J., op. cit., pp. 149 en 225.
 18. Pastoor HOUBIERS A., op. cit., p. 135.
 19. Pastoor HOUBIERS A., op. cit., pp. 77, 138, 139.
 20. HARTMANN J., op. cit., pp. 220 en 221.
 21. NYSSSEN J., Landbouwgeschiedenis Zesenhoven, in *Heem*, nrs.5/6, Halle, 1960.
 22. Pastoor HOUBIERS A., op. cit., p. 227.
 23. BOILEAU A., op. cit., p. 120.
 24. BOILEAU A., op. cit., pp. 66 en 67.
 25. Pastoor HOUBIERS A. op. cit., p. 142.
 26. Atlas des Communications Vicinales de la Commune de Fouron-le-Comte, 1844.
 27. CAILLIAU M., Grenswegen in Voeren, in *D'r Koeënwoof*, nr. 18, Voeren, 1991/1.
 28. DE LA HAYE R., op. cit., p. 17.
 29. JESPERS J.J., Dictionnaire des noms de lieux en Wallonie et à Bruxelles, Bruxelles, 2005, p. 395.
 30. ANSAY J., Moelingen - Ditjes en datjes (VI), De weg Voeren-Moelingen, in *Overmaas Jaarboek*, 1970.
 31. Registrum Defunctorum, kerkarchief van de parochie Moelingen, 1868 tot 1994.
 32. Pastoor SWENNEN, Paroisse de Mouland, Population au 1er mars 1874, Moelingen, 1874.
 33. Eugénie CAELEN (°1941), dochter van Jean Caelen en Marie-Henriëtte Delahaut, mondelinge mededeling.
 34. VAN ELVEN Jan, La Croix des Pendus à Mouland, in *Le Journal d'Aubel*, 16 november 1930.
 35. BARE Pierre en CLOSE Nicole, *Le Fil Rouge*, eigen uitgave, Herstal, 2008, pp. 95, 96, 103 et alibi.
Opmerking. In dit werk is beduidend veel opzoekingsmateriaal van wijlen Jaak Nijssen verwerkt. Ook komt veel uit geschriften van pater o'KELLY over de Eerste Wereldoorlog in onze streek.
 36. Pastoor DREES J., Moelingen gedurende den oorlog 1914-1918, in *De Eerste Wereldoorlog in Limburg*, Verslagen, Deel II, pp. 608 tot 617, *Limburgse Documenten 1.8.*, Hasselt, 1997.
 37. BROUWERS Rob en JANSSENS Jacky, Bij de honderdste Ronde van Frankrijk, in *D'r Koeënwoof*, nr. 34, Voeren, 2012.
 38. O'KELLY, Souvenirs de 1830, *Journal d'Aubel*, 11 maart 1928.
 39. VANDERMAELEN Ph., Carte topographique de la Belgique, tussen 1846 en 1854.
 40. VAN ELVEN Jan, Berneau et les Pendus des Peupliers à Mouland, in *Le Journal d'Aubel*, 16 november 1930.
 41. JANSSEN A.-E., *Livre de Raison de la famille Janssen de Mouland*, deel I 1500-1925, getypte uitgave, p. 231.
 42. DE RYCKEL A., *Les communes de la province de Liège*, Liège, 1892, p. 418.
 43. KNAEPEN J., Réseau routier et traversée du fleuve en Basse-Meuse, Visé, 1995, pp. 15 en 29.
 44. JESPERS J.J., op. cit., pp. 134 en 135.
 45. KALDENHOVEN H., Wat betekent deze plaatsnaam?, Heerlen, 2007, p.99.
 46. KNAEPEN J., op. cit., p. 70.
 47. Pastoor HOUBIERS A., op. cit., pp. 124 en 229.
 48. HARTMANN J., op. cit., p. 159.
 49. CEYSSENS J., À propos d'Eysden et d'Aspre, in *Essais de Toponymie, Liège et Limbourg*, Leodium, Liège, 1909.
 50. KALDENHOVEN H., op. cit., p. 107.
 51. DE RYCKEL A., op. cit., p. 209.
 52. CEYSSENS J., Les bans, seigneuries laïques et immunités ecclésiastiques du Pays de Dahlem, Liège, 1929, pp. 2,3 en 4.
 53. DETRO J., Dahlem-le "Comte", Dahlem, 1980, pp. 26 en 29.
 54. BOILEAU A., op.cit., pp. 165 en 166.

Pietershof Wijdomein

Piet Akkermans

Hoe het allemaal begon

In 1997 werd het plan opgevat om achter het woonhuis op de Plankerweg (de toenmalige Planckstraat) een wijngaard aan te leggen. Dit naar een idee van mijn zwager die wijnhandelaar was en in vervoering raakte toen hij die mooie zuidhelling zag die achter het huis is gelegen.

Een te simpel bodemonderzoek veronderstelde dat op deze bodem de wijndruiven wel zouden gedijen.

Niets was minder waar! Op de zware leembodem die, zoals achteraf bleek, vooral bestond uit slib van de rivier de Gulp, legden de druiven stuk voor stuk het loodje. Dat duurde weliswaar een aantal jaren en uiteindelijk werden de kwijnende stokken allemaal gerooïd.

Geluk bij een ongeluk

Wat een geluk dat er in 1999 een stukje grond op het Crindael te koop kwam. Een perceel van 2 ha met een uitstekende bodem, althans zo wees een professioneel Frans bodemonderzoek uit.

Het was voor mij destijds een mysterie dat twee percelen die toch relatief dicht bij elkaar liggen, zo veel van kwaliteit kunnen verschillen.

Daar wilde ik meer van weten. Via Sjaak Niessen wijlen werd ik doorverwezen naar Sjeuf Felder uit Cadier en Keer. Hij hield een interessant en boeiend betoog over de geologische geschiedenis van de aardbodem en dan specifiek over het Crindael en het gebied langs de rivier de Gulp.

Steeds weer vertel ik dat verhaal als gasten komen voor een rondleiding en proeverij. Deze interessante geschiedenis van de aarde is gevisualiseerd op een prachtige globe die je kunt bekijken in het natuurhistorisch museum in Maastricht.

Wijnranken op de bodem van de zee

In het kort komt het erop neer dat 70 miljoen jaar geleden heel Europa bedekt was met een immense oceaan. Door het verschuiven en tegen elkaar drukken van de werelddelen Afrika en Europa is de zeebodem omhoog gedrukt en het water moest plaats maken voor deze omhoog gestuwde zeebodem. Die zeebodem was inmiddels bedekt met een tientallen meters dikke laag kalkzandsteen, gevormd door de afgestorven kalkhoudende schelpdieren en viskeletten.

De toppen van dit heuvelachtige “kalklandschap” is op een aantal plekken in het landschap zichtbaar. Zo ook in het Crindael. Deze kalklagen hebben zich in de loop van de miljoenen jaren gemengd met o.a. woestijnzanden en zo is er een voor druiven ideale ondergrond ontstaan.

Een mergelrijke bodem, vol silex (afgestorven waterplanten!!!!) gemengd met vruchtbare löss.

Mooier kun je het niet bedenken. De talrijke silexstenen worden bij mooi zomerweer opgewarmd door de zon en geven hun warmte ‘s avonds af aan de druiven, die dat extra “warmteshot” zeer op prijs stellen. Aan de noordzijde is de wijngaard afgeschermd tegen de gure noordenwinden door een brede bosrand.

De smaak van kalksteen.....

De bodem heeft een belangrijke invloed op de smaak van de wijn. De wijnen van het Crindael worden getypeerd als “mineraal”. Dat houdt in dat de stenige ondergrond te proeven is in de wijn: fris, zuiver, een soort van “knisperigheid”, die in combinatie met het “fruit” een wijn brengt die strak en tegelijk rond in de mond voelt. En hoe rijper de druiven, hoe “breder” de smaak. Daarom is naast de bodem, ook het weer van enorme invloed.

Wat een weer weer

De zomers van het eerste decenium van de 21ste eeuw stemden hoopvol. Zomers waren in het algemeen aangenaam en warm. Winters niet al te streng. Een gematigd klimaat waar druiven op gesteld zijn. Iets hogere temperaturen en het ideale wijnklimaat is voorhanden. Maat zo simpel gaat de vlieger niet op. 2011 en 2012 brachten de euforische wijnboeren met beide beentjes weer op de grond. Een koude natte zomer, strenge winter en vervolgens bitterkoude tot eind juni deed menige wijnboer de wenkbrauwen fronsen. Was dit de klimaatverandering waar iedereen de mond vol van had? En niet alleen in België stond het weer op zijn kop maar in heel Europa was het weer van slag.

Langdurige regenperiodes in Bordeaux, Bourgogne en Italië stonden in schrille tegenstelling met hittegolven van enkele maanden in Noord-Europa. Had dit dan toch te maken met de opwarming van de aarde? Er zijn talloze theorieën en de meest geloofwaardige vind ik de benadering van het verschijnsel "straalstroom". Een sterke luchtstroom op 10 km hoogte waarvan de kracht bepaald wordt door het temperatuurverschil tussen Noordpool en Evenaar. Aangezien dit temperatuurverschil vermindert (door de opwarming van de aarde) verliest de straalstroom aan kracht en blijven bepaalde weertypes langer boven een gebied hangen. Als we pech hebben zitten we maanden lang in een koude noordenwind; of een depressie die maar van geen wijken weet, of in een hittegolf, of in een aangenaam temperatuurkje met een briesje en veel zon. We hebben het niet voor het kiezen.

Natuurlijke wijn natuurlijk.

Afhankelijk van het verloop van voorjaar en zomer oogsten we vroeg, midden of eind oktober. De druiven worden op domein gekneusd en geperst en vervolgens tot gisting gebracht in grote inox-tanks. Vanaf dat moment heeft de wijnboer grote invloed op het type wijn dat hij wenst te produceren. En staan er veel technische middelen ter beschikking om een en ander tot een goed einde te brengen. Eén punt staat centraal bij de vinificatie van de wijnen op het Pietershof: een natuurlijke wijn die, in tegenstelling tot industriële wijnen, niet is "opgepimpt" en daardoor kan doorrijpen op de fles waarmee de wijn in de loop van de tijd alleen maar aan kwaliteit wint. Dat houdt in dat dit soort wijnen meestal na 1 à 2 jaren echt lekker worden. In België worden de wijnen van het Pietershof alomtewees gewaardeerd. Op de prestigieuze wedstrijd van de Vereniging van de Vlaamse Sommeliers scoren wij regelmatig hoog tot zeer hoog. Zo werd vorig jaar nog onze Cremant de Crindael uitgeroepen tot de beste Belgische mousserende wijn. Ook de Pinot Blanc, Chardonnay en Pinot Gris mochten al eerder in de prijzen vallen. De naam Pietershof is een simpele optelsom van de pa-

troonheilige van de kerk in Teuven en mijn voornaam: petrus/piet/pieter. Het beestje moest een naam hebben en de zegen van een heilige kan nooit kwaad.

Wie nieuwsgierig is geworden van bovenstaand verhaal kan elke zaterdagmiddag op domein tussen 14.00u en 17.00u onze wijnen kopen en (gratis) proeven. Wees welkom.

Pietershof Wijndomein
Piet Akkermans
Plankerweg 1
3793 Teuven
www.pietershof.be

Het bosreservaat Veursbos: hotspot voor biodiversiteit en onderzoek

Kris Vandekerkhove

Bosreservaten zijn een vrij nieuw gegeven in Vlaanderen en daardoor misschien onvoldoende gekend. In dit artikel wordt uitgelegd wat bosreservaten zijn en wat de doelstellingen zijn, toegepast op het Veursbos, één van de grootste bosreservaten in Vlaanderen. Tenslotte wordt stilgestaan bij de consequenties van dit statuut voor andere functies en waarden van het gebied zoals wandelrecreatie en cultuurhistorie.

Bosreservaten: een internationaal concept

Bij ons zijn bosreservaten vrij nieuw, maar elders in Europa bestaan ze al heel lang. Traditioneel zijn het stukken bos waarvan men bevest om niet (meer) in te grijpen en de natuur volledig spontaan te laten ontwikkelen.

*Bosreservaat Hasbruch (Duitsland):
het resultaat van zowat 100 jaar spontane ontwikkeling
uitgaande van een oud begraasd eikenbos.*

Reeds halverwege de 19de eeuw werden bosreservaten aangeduid. Toen was de motivatie om dit te doen vooral ethisch-esthetisch geïnspireerd. In deze periode van industriële revolutie werden in Centraal-Europa in ijtempo de laatste restanten ongerept bos gekapt, veelal om plaats te maken voor plantages van Fijnspaar. Lokale bosbeheerders en vooral boscijenaars namen het initiatief om een aantal van deze laatste oerbosnippers te beschermen tegen elke vorm van exploitatie. Zo besliste Hufnagel, de beheerder van de bossen van Kocevje (in het huidige Slovenië) in 1892 dat een stuk oerbos van ca. 50 ha (het huidige bosreservaat Rajhenavski Rog) uit de kaping werd gehouden en beschermd als reservaat (Hartman, 1999). In diezelfde periode beslisten de eigenaars van het Rotwald, de familie de Rothschild, dat dit laatste grotere fragment oerbos in Oostenrijk niet mocht gekapt worden. In het huidige Polen werd reeds in 1827 een stuk bos officieel als reservaat beschermd (Zielony, 1999), en onttrokken aan alle exploitaties. Het meest beroemde bosreservaat in Polen en eigenlijk in heel Europa, Bialowieza, werd pas 100 jaar later opgericht. Na de val van de Tsaren in 1917 werd een groot gedeelte van dit jacht- en exploitatiebos van de Tsaar als Nationaal

Park erkend en een centraal gedeelte van ca 4600 ha werd strikt reservaat.

De motivatie voor de instelling van een bosreservaat dient gekaderd in de toen geldende cultuurstroming van de Romantiek. Hierbij waren thema's als 'terug naar de natuur' en de schoonheid van de woeste natuur zeer populair, als een reactie tegen de voortschrijdende industrialisatie. Deze laatste restanten oerbos werden in die zin aanzien als de ultieme uiting van oorspronkelijke natuur, die voor het nageslacht moest bewaard worden. Ook de afbakening van het bosreservaat 'La Tillaie' in het bos van Fontainebleau, nabij Parijs, is hiervan een duidelijke uiting, ook al gaat het hier niet om een stuk ongerept oerbos. De lokale kunstschildersgemeenschap, de wereldvermaarde romantische School van Barbizon, vroeg in 1847 aan de Franse staat, eigenaar van het bos, om een gedeelte van Fontainebleau niet langer te kappen, maar verder spontaan te laten ontwikkelen. Bij gebrek aan echt 'oerbos' moest het op termijn resulterende 'wilde' bos voor hen dan als belangrijke bron van inspiratie dienen. De staat ging hierop in, en zo ontstond het eerste bosreservaat van West-Europa, dat nog steeds bestaat en jaarlijks talloze geïnteresseerde bezoekers en wetenschappers aantrekt. Na de tweede wereldoorlog werden ook de wetenschappelijke potenties van deze bosreservaten 'ontdekt' en erkend. Zij vormen immers bij uitstek de referentiebossen voor de nieuwe dominante stroming in het bosbeheer: de duurzame natuurgetrouwe bosbouw. Ideeën rond natuurgetrou-

we bosbouw werden reeds op het einde van de 19de eeuw onder impuls van o.a. Gayer (1877) en Mayr (1909) gepromoot: zij houden een pleidooi om bij het bosbeheer de natuurlijke dynamieken en processen als leidraad te gebruiken. In deze optiek zijn bosreservaten de ideale referentiepunten, waaraan het natuurgetrouwe beheer moet worden getoetst.

Vooraf onder impuls van de academische wereld werd daarom na de tweede wereldoorlog actief werk gemaakt van de verdere uitbouw van netwerken van bosreservaten in Centraal en Oost-Europa: stukken bos, bij voorkeur minstens enkele tientallen ha groot, die niet (meer) beheerd worden en verder spontaan mogen ontwikkelen. De eerste initiatieven werden door professor Leibundgut (1959) in Zwitserland genomen, kort nadien hierin gevolgd door zijn collega's in Oostenrijk, Slowakije, voormalig Joegoslavië, Polen en Tsjechië. Het streefdoel was het uitwerken van een netwerk van bosreservaten met als belangrijkste motief het wetenschappelijk onderzoek. Om als goed referentiekader te kunnen dienen was het daarbij noodzakelijk dat alle bos types in de betrokken landen, in het netwerk vertegenwoordigd waren. Aangezien de echte oerbosrelicten vooral in het middel- en hooggebergte gesitueerd waren, was het onmogelijk om dit netwerk enkel op te bouwen uit oerbosfragmenten. Voor de bos types waar geen oerbos meer voorhanden was werden locaties geselecteerd die zo weinig mogelijk waren verstoord door menselijk ingrijpen.

De Voerense bossen liggen ingebed in een landschap dat nog rijk is aan verbindende elementen zoals bomenrijen en houtkanten. Deze toestand gaat echter snel achteruit.

Vanaf de jaren '70 en '80 vindt het concept ook sterk ingang in West Europa, en worden ook in Nederland en Duitsland uitgebreide bosreservaatnetwerken uitgebouwd. Men trachtte de bestaande initiatieven ook beter te coördineren en te structureren in systematische en wetenschappelijk onderbouwde strategieën: er wordt gericht gezocht om de bestaande hiaten in het netwerk in te vullen en er worden gedetailleerde langlopende monitoringsprogramma's uitgewerkt.

Opvallend is hoe de motivatie voor de oprichting van bosreservaten evolueerde van puur ethisch/esthetische motieven naar een sterk wetenschappelijke doelstelling. Daarnaast wordt ook natuurbehoud een belangrijke motivatie voor het oprichten van bosreservaten. Men stelde immers vast dat in deze onbeheerde bossen allerlei soorten voorkomen die in de beheerde bossen niet of nauwelijks meer te vinden zijn.

Het is in die tijdsgeest dat we ook de oprichting van bosreservaten in Vlaanderen moeten zien: een bosbeheer dat veel belang hecht aan natuurgetrouw multifunctioneel beheer, en een toenemend belang van natuurbehoud binnen het bosbeleid.

Bosreservaten in Vlaanderen: een dubbel doel, een ruimer concept

Natuureservaten waren er in Vlaanderen al langer: de eerste werden al in de jaren 50 van de vorige eeuw opgericht, en hadden vooral tot doel om natuurwaarden te beschermen, vaak via een aangepast beheer. Traditionele beheervormen (maaien, begrazen, hak-hout) speelden hierbij een belangrijke rol.

Het concept van bosreservaten, met hun spontane bosontwikkeling en belangrijke wetenschappelijke functie, was bij ons vooral in wetenschappelijke kringen gekend. Bij de uitwerking van het bosdecreet (in 1990) werd er vanuit die hoek dan ook sterk aangedrongen om ook de oprichting van bosreservaten te voorzien.

Uiteindelijk werden de doelstellingen wat ruimer geformuleerd dan wat gebruikelijk is in Europa: het bosdecreet stelde dat in bosreservaten de wetenschappelijke en de ecologische functie nevensgeschikt zijn. Daarbij konden zowel 'onbeheerde' zones als beheerde zones worden voorzien. De onbeheerde stukken werden 'integraal bosreservaat' genoemd, de beheerde stukken (bos of open terrein) 'gericht bosreservaat'. Bij de opmaak van de beheerplannen worden die zones integraal en gericht reservaat definitief afgeleid.

Waar het beheer in de natuureservaten vaak eerder soort- en habitatgericht is, met een mozaïek aan beheermaatregelen tot gevolg, is er bij bosreservaten meer aandacht voor het behoud en de studie van het bos als ecosysteem en van de spontane processen en ontwikkelingen. Bij de afbakening van de zones met gericht beheer wordt er steeds op gelet dat de spontane processen in de integrale zones niet in het gedrang komen. Een

zone met gericht beheer middenin een groter gebied met niets doen is immers bijzonder storend voor de ontwikkeling en studie van spontane processen, en wordt daarom zoveel mogelijk vermeden.

Op de rijkere bodems in het Veursbos vinden we het parelgras-beukenbos. Een typische plantensoort is hier lievevrouwebedstro (*Asperula odorata*, vooraan).

Vandaar dat de beheeropties in bosreservaten meer homogeen op schaalgrootte van het bosecosysteem worden geënt, met het gericht beheer vaak in de randen en in bufferzones. Deze keuze kan soms ten koste gaan van de lokale soortenrijkdom. Op korte tot middellange termijn kunnen lichtminnende soorten achteruit gaan, vooral op paden die niet meer worden beheerd en in jonge bosbestanden. Deze verliezen worden echter goed vooraf ingeschat en afgewogen, en in de mate van het mogelijke beperkt (Vandekerkhove, 1999). Eind april 2014 werd een nieuw decreet gestemd dat (onder andere) voorziet in een versmelting van de statuten 'natuureservaat' en 'bosreservaat'. De verdere inhoudelijke invulling en andere aspecten zoals subsidies voor particuliere reservaten moeten nog verder worden uitgewerkt in nieuwe uitvoeringsbesluiten. Niettemin is ook in het nieuwe eenheidsstatuut nog voorzien in de

mogelijkheid om bossen onbeheerd verder te laten ontwikkelen. De 'integrale bosreservaten' kunnen dus ook in de toekomst blijven bestaan (zij het wellicht onder een andere naam). Zo kan ook Vlaanderen mee bouwen aan een Europees netwerk van onbeheerde bossen, waarbij de spontane bosdynamiek wetenschappelijk kan worden opgevolgd.

Een bos wordt (soms) bosreservaat

Niet elk bos komt in aanmerking om bosreservaat te worden: het moet voldoen aan een aantal specifieke criteria. Hierbij wordt een duidelijk onderscheid gemaakt tussen bosreservaten die inpasbaar zijn in een Europees netwerk van integrale reservaten enerzijds, en bosreservaten *sensu lato* anderzijds (Vandekerkhove, 1998). Om te worden opgenomen in een Europees netwerk spelen twee aspecten een belangrijke rol: 'representativiteit' en 'oppervlakte'. 'Representativiteit' betekent dat alle belangrijke Vlaamse bosgemeenschappen in het netwerk moeten vertegenwoordigd zijn met minstens één goed ontwikkeld voorbeeld per ecoregio waar dit bostype voorkomt. Het 'oppervlakte-criterium' houdt in dat het integrale reservaat (s gedeelte) voldoende groot, compact en gebufferd moet zijn om alle ontwikkelingsfasen (verjongingsfase, volwassen fase en verouderingsfase) van het bos te kunnen omvatten. Afhankelijk van het bostype varieert deze oppervlakte van 10 ha (alluviale bostypes) tot 50 ha (eiken-berkenbossen).

Onder de bosreservaten *sensu lato* vallen de gerichte bosreservaten, maar tevens de integrale reservaten die door een te beperkte oppervlakte, of ongunstige ruimtelijke omstandigheden (onvoldoende buffering, langgerekte vorm,...) niet voldoen aan de minimumvoorwaarden voor de studie van spontane bosontwikkeling. Bij de selectie van deze reservaten spelen aspecten van 'zeldzaamheid' en 'onvervangbaarheid' een belangrijke rol. Zij worden vooral geselecteerd in functie van de be-

scherming en de studie van zeldzame soorten, vegetatietypes, beheersvormen (bvb. hakhout en middelhout) en processen (bvb. bosfragmenten met een zeer volledige flora of een lange spontane ontwikkeling).

Een typisch bosbeeld uit de drogere plateaugedeeltes van het Veursbos.

De bossen in Voeren: een bijzondere natuurwaarde

De bossen van de gemeente Voeren zijn heel soortenrijk en bijzonder. Verschillende elementen spelen daarbij een belangrijke rol. Alle bossen in Voeren zijn 'oud bos', ook wel 'Ferrarisbos' genoemd. Dat betekent dat ze al minstens zowat 250 jaar (sinds de eerste gedetailleerde kaarten van België van graaf de Ferraris, rond 1775), onafgebroken bos zijn gebleven. Oude bossen komen in Vlaanderen niet zo veel voor: nauwelijks 15% van het bos in Vlaanderen is oud bos. Voor de Voerense bossen kunnen we zelfs stellen dat ze wellicht al altijd continu bos zijn gebleven. Er zijn immers nog oudere kaarten van de regio die dit bevestigen. Ze zijn dus nooit tijdelijk ontbost geweest en omgezet in heide of akker. Hierdoor vinden we er heel wat soorten die in andere bossen ontbreken. We noemen ze 'oud-bossoorten'. Het zijn soorten die mee verdwijnen als het bos wordt ontbost (bijvoorbeeld omgezet in akker), maar heel moeilijk kunnen terugkeren als die plek nadien weer bebost zou worden. We vinden er heel wat plantensoorten bij, zoals bosanemoon of lelietje-van-dalen, maar ook bosgebonden keversoorten die niet of nauwelijks meer kunnen vliegen. Het feit dat de bossen in Voeren oud bos zijn zorgt er dus voor dat ze soortenrijker zijn dan recentere bossen. De bossen in Voeren zijn bovendien zeer rijk aan structuur: de boomlaag is gemengd en er is een rijke struiklaag aanwezig. De boomlaag wordt sterk gedomineerd door inheemse, standplaatstypische boomsoorten. Op de drogere, armere bodems vind je vooral oude eiken en beuken, met hazelaar, berk en lijsterbes. In de lager gelegen zones, vooral in de bosranden komt dan weer een voedselrijke kalkrijke bodem voor, met esdoorn, es en boskers. Homogene aanplanten van uitheemse soorten zoals fijnspar, lork of douglasspar nemen maar een beperkt areaal in (vooral in Vrouwenbos/Stroevenbos).

Tenslotte is er de ligging die de bossen extra bijzonder maakt. Voeren is hoger gelegen en heeft een meer uitgesproken continentaal klimaat dan de rest van Vlaanderen. Hierdoor worden er ook meer continentale vegetatietypes onderscheiden, die anders eerder in

Wallonië of Duitsland worden verwacht. Voor de droge armere bodems is dat het 'Witte veldbies-beukenbos' (*Luzulo-fagetum*). Je vindt er de kensoort witte veldbies, maar ook trosvlies, en ook wilde appel en mispel komen er meer voor. Op de rijkere gronden vinden we het 'Parelgras-beukenbos' (*Melico-fagetum*) met onder andere lievevrouwebedstro, en plaatselijk zelfs het extreem zeldzame kalkbeukenbos (*Cephalanthero-fagetum*) met kensoorten als bleek bosvogeltje, gevinde kortsteel en bruine orchis.

Daar komt nog bij dat de bossen in Voeren gelegen zijn in een landschap dat nog relatief rijk is aan kleine landschapselementen zoals knotbomenrijen, oude boomgaarden en houtkanten. Hierdoor zijn ze onderling nog vrij goed met elkaar verbonden, ook met grotere boscomplexen in Wallonië, Duitsland en Nederland.

Helaas moeten we vaststellen dat deze elementen, door schaalvergroting en intensivering en aanleg van grote maïsakkers, de laatste jaren in snel tempo aan het verdwijnen zijn.

Al deze redenen maakt dat de bossen in Voeren bijzonder in aanmerking komen voor het statuut van bosreservaat.

Bosreservaten in Voeren: Eén gemeente, vijf bosreservaten

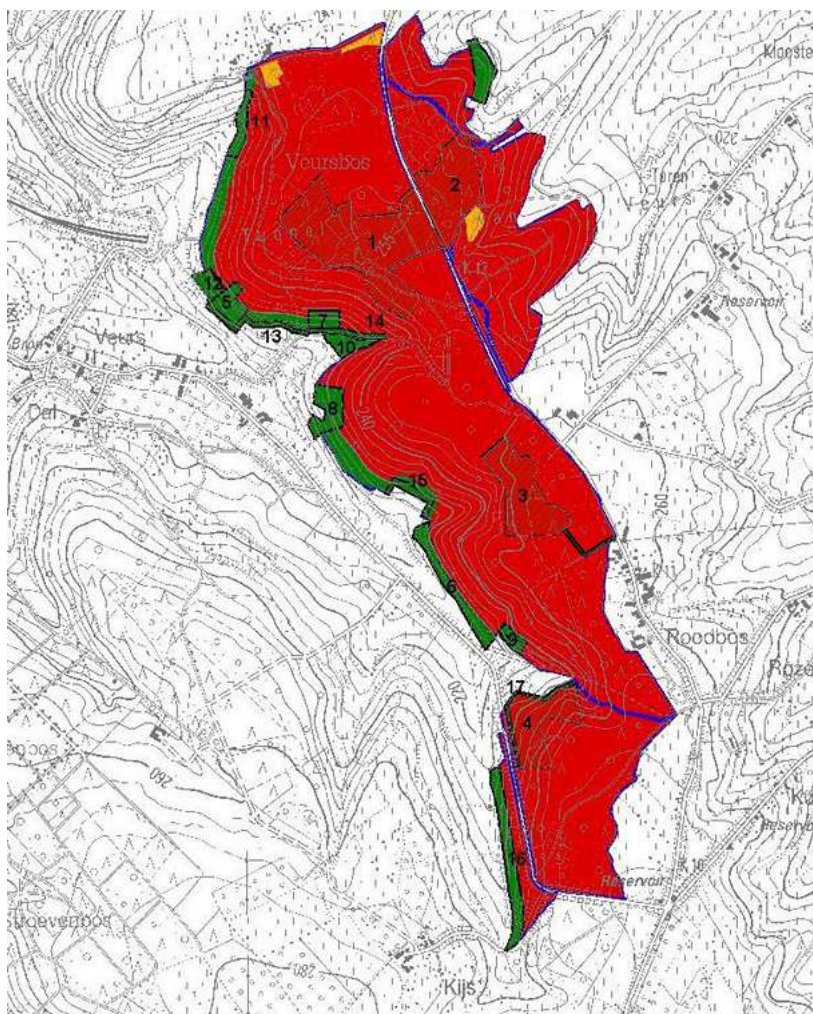
In heel Vlaanderen is er momenteel iets meer dan 3000 ha bosreservaat, verdeeld over een zestigtal reservaten. De reservaten in Voeren nemen een belangrijk deel van de koek in, met 5 reservaten en een totale oppervlakte van bijna 250 ha.

Dat is niet verwonderlijk. Alle bossen in Voeren voldoen immers ruimschoots aan de criteria (zie hoger). De grotere bossen zoals Veursbos komen in aanmerking voor de studie van spontane processen in de twee continentale bosstypes; de kleinere reservaten zoals Konenbos en Broekbos herbergen heel wat zeldzame en bijzondere soorten en vegetatiestructuren, die ook de aanwijzing als bosreservaat meer dan verantwoorden.

De meeste bosreservaten zijn gelegen in bossen die eigendom zijn van het Vlaams gewest. Het betreft de reservaten Broekbos (15 ha), Teuvenenberg (ruim 40 ha) en het Veursbos (156 ha). De bosreservaten Konenbos (eigendom van de gemeente Büllingen) en Vrouwenbos (gelegen in het privaat gedeelte van het Vrouwenbos), zijn respectievelijk 11 en 25 ha groot.

Het overgrote deel van deze bosreservaten zijn 'integrale reservaten', wat betekent dat de natuur er volledig ongestoord zijn gang kan gaan. Op een aantal plaatsen, die nog sterk door uitheemse soorten worden gedomineerd, zal eerst nog een paar decennia 'omvormingsbeheer' worden gedaan, om de uitgangssituatie meer natuurlijk te maken. Daarna kunnen ook die zones spontaan ontwikkelen.

Plaatselijk, vooral in de randzones, worden ook kleine stukken met gericht beheer voorzien. Hier wordt een aangepast beheer gevoerd in functie van zeldzame soorten en vegetaties (orchideeën, hazelmuis).

de beheerkeuzes in het Veursbos: rood = spontane bosontwikkeling, rood gearceerd = zones met naaldhout, in omvorming naar spontaan bos; groen = zones waar ook in de toekomst blijvend zal beheerd worden

Het bosreservaat Veursbos: even voorstellen

Het bosreservaat in het boscomplex Roodbos-Veursbos-Vossenaerde" (voor het gemak verder 'Veursbos' genoemd) heeft een oppervlakte van 156 ha. Het is het grootste gebied dat in één keer als bosreservaat werd aangewezen, en het op twee na grootste aaneengesloten bosreservaat voor Vlaanderen (Grootbroek is 177 ha groot, Bos-

reservaat Joseph Zwaenepoel in het Zoniënwoud 230 ha). Enkel de zuidelijke punt van het bos is niet opgenomen in het bosreservaat: die zone werd voorbehouden als speelbos voor de vele jeugdvakanties in de buurt.

Het bosreservaat bevat de volledige gradiënt van zure, arme en droge bodems op het plateau, tot kalkrijke, vochtige rijke bodems onderaan de helling.

Hierdoor ontstaat een unieke en zeer diverse afwisseling van zure en kalkrijke vegetatietypes. De flora's zijn er dan ook bijzonder hoog: er komen talrijke indicatorsoorten van oud bos voor maar ook meer dan 20 Rode Lijstsoorten. Ook op vlak van vogels en zoogdieren kent dit bosreservaat zijn gelijke niet in Vlaanderen. De soortenlijst is er zeer volledig en bovendien komen er enkele bijzondere en zeldzame soorten voor zoals onder meer rode wouw, taigaboombuikspaan en middelste bonte specht, hazelmuis, boommarter, ingekorven vleermuis en bosvleermuis. Zelfs wilde kat en lynx zijn er al waargenomen.

Beheerkeuzes in het Veursbos

In 2005 werd voor het bosreservaat een beheerplan opgemaakt (Plessers, 2005). Daarin werden de beheerkeuzes en een aangepaste toegankelijkheidsregeling vastgelegd.

Qua beheer maken we onderscheid in drie types (zie ook bijgevoegd kaartje). Er zijn zones die onmiddellijk een nulbeheer krijgen, andere delen krijgen eerst nog een omvormingsbeheer, en enkele zones zullen ook in de toekomst verder actief beheerd worden.

Het overgrote deel van het Veursbos bestaat nu reeds uit structuurrijke, inheemse bossen van eik en beuk, en op de rijke kalkrijke bodems ook es, boskers en esdoorn. Deze bossen kregen onmiddellijk het statuut van integraal bosreservaat. Dat betekent dat ze volledig spontaan verder kunnen ontwikkelen, en dat er bewust niet meer wordt ingegrepen in deze spontane dynamiek.

Door deze spontane ontwikkeling

te bestuderen kunnen we immers meer te weten komen over het autonoom functioneren van bossen. Deze kennis kunnen we daarna ook aanwenden om bossen buiten de reservaten beter te beheren.

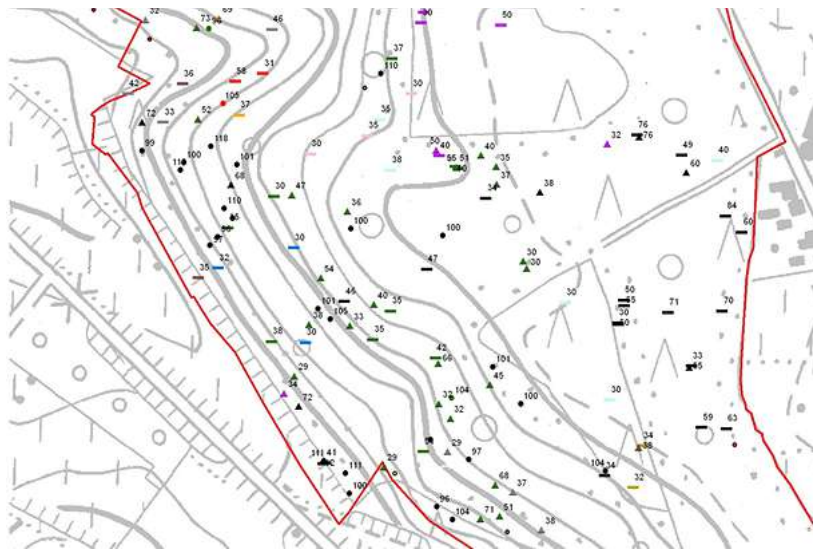
Het nieuwe toegankelijkheidsplan voor het Veursbos: enkele paden (wit op de kaart) zijn afgeschaft, maar er is ook een nieuw veilig pad langs de rijksweg.

Verspreid in het bos vinden we nog een aantal grotere bospercelen van fijnspar en lork, en plaatselijk ook douglasspar en reuzenzilver-spar. Deze plantages werden vooral tussen 1945 en 1960 aangeplant, met de bedoeling om de houtproductie op te drijven. Deze zijn volledig kunstmatig, en krijgen daarom eerst nog een omvormingsbeheer vooraleer ze mee opgenomen worden in het 'integraal bosreservaat', en verder spontaan kunnen ontwikkelen. In Veursbos is er voor geopteerd om die omvorming geleidelijk uit te voeren. Dat gebeurt door de naaldbomen te kappen en de open plekken die zo ontstaan volledig spontaan terug te laten bebossen met inheemse soorten zoals berk en eik. Gezien de oppervlakte (toch enkele tientallen ha) is

het echter niet wenselijk om die omvorming in één keer te doen, maar te spreiden over enkele decennia. Zo wordt de verstoring in het bos wat gespreid in ruimte en tijd. Bedoeling is dat de percelen lork en douglasspar allemaal op korte termijn worden gekapt. Een groot deel van die kappingen zijn trouwens ondertussen al gebeurd. Voor de fijnsparren zijn de komende 20 jaar enkel dunningen, en geen kaalkappen voorzien, tenzij de bomen aangetast zijn door letterzetter (*Ips typographus*). Deze kleine schorskever tast in eerste instantie dode en stervende bomen aan, maar kan daaropvolgend heel sterk toenemen en uitzwermen en daarbij ook levende bomen aantasten. Op die manier kunnen soms tientallen ha fijnsparbos tegelijk gaan afsterven. Omwille van de belangrijke economische schade die daarmee gepaard gaat is het wettelijk verboden om bomen die aangetast zijn door letterzetter te laten staan. Dan zullen, ook in het bosreservaat, zogenaamde 'sanitaire kappingen' gebeuren. Na de planperiode van het beheerplan (rond 2025) zal er beslist worden of er al dan niet toch nog een eindkap zal gebeuren in de fijnsparren vooraleer ook deze percelen in het spontane bos worden opgenomen. Daar bestaat momenteel nog discussie over: enerzijds horen die fijnsparren van nature niet thuis in deze bossen, en nemen ruimte in waar het natuurlijke bos niet kan ontwikkelen, maar anderzijds vinden we er ondertussen heel wat typische plant- en diersoorten van fijnsparbossen terug, zoals zeldzame paddenstoelen. We hebben echter nog even vooraleer we deze knoop definitief moeten doorhakken.

Tenslotte zijn er ook nog een aantal zones, in de rand van het gebied, die blijvend een gericht beheer zullen krijgen. Het betreft vooral bosranden, waar via selectieve kap een geleidelijke overgang naar het open veld wordt gemaakt, vooral in functie van hazelmuis (zie ook Verbeylen, 2010). Op enkele specifieke plekken wordt een intensief beheer uitgevoerd voor behoud en ontwikkeling van een

orchideerijke bosvegetatie, die aansluit bij het kalk-beukenbos. Bij dit beheer wordt nu en dan gekapt in de boomlaag, om die voldoende lichtrijk te houden, en de kruidlaag wordt elk jaar gemaaid en afgevoerd. Dit is nodig omdat de groeiplaats van de orchideeën zou overgroeien met vooral klimop en bosrank. Daardoor zouden de orchideeën op termijn verdwijnen. Het gevoerde beheer levert goede resultaten op: het aantal bloeiende exemplaren van bruine orchis zijn sinds de invoering van het beheer stelselmatig toegenomen.

Onderzoek en inventarisaties: een beeld van de inventaris van oude bomen (bolletjes) en zwaar staand dood hout (driehoekjes) en liggend dood hout (balkjes)

Consequenties naar toegankelijkheid

Na de voorstelling van zoveel moois kriebelt het misschien om het bosreservaat ook eens zelf te gaan verkennen. Het bosreservaat is echter slechts beperkt toegankelijk voor het publiek. En daar zijn goede redenen voor. De beheerde stukken zijn vaak heel kwetsbare vegetaties en de onbeheerde bossen kunnen vrij gevaarlijk zijn: er komen steeds meer dode en kwijnende bomen voor, en deze worden bewust niet (meer) verwijderd of gesnoeid. We willen immers de natuur spontaan laten ontwikkelen en elke menselijke ingreep gaat die processen in meer of mindere mate gaan verstoren, waardoor je ze niet meer correct kunt bestuderen. Door al die dode bomen en dode takken wordt het risico op ongevallen met vallende takken en bomen steeds groter.

Waar integrale bosreservaten grenzen aan openbare wegen en toegankelijke wandelpaden wordt wel een veiligheidszone voorzien, waar gevaarlijke bomen preventief worden geveld, maar in het bos blijven liggen. In deze 'veiligheidszones' is een goede studie van de ongestoorde dynamiek dus niet meer mogelijk is. Als het netwerk aan toegankelijke wegen en paden te dicht is, worden de ongestoorde tussenliggende zones te klein, en verliest het bos een groot deel van zijn wetenschappelijke potentieel. Er wordt daarom steeds, ook in het Veursbos, gezocht naar een compromis dat enerzijds de doelen naar spontane ontwikkeling zo weinig mogelijk hindert, maar toch de belangrijkste verbindingssassen doorheen en langs het bos zo goed mogelijk behoudt.

Daarom werden een aantal paden doorheen het bos ondertussen afgeschaft, maar tegelijk werd een nieuwe, veilige verbinding gemaakt langsheen de N648 (rijksweg van de Plank richting Aubel).

Wat betekent het reservaatstatuut voor de cultuurhistorische elementen in het reservaat ?

Binnen het Veursbos komen nogal wat cultuurhistorische elementen voor, die vaak kunnen worden gelinkt aan één van beide wereldoorlogen.

Onder het bos loopt de spoorweg-tunnel die werd aangelegd tijdens de eerste wereldoorlog. Op enkele plaatsen in het bos komen schouwen van de luchtventilatie voor. In de grenszone met (het neutrale) Nederland werd toen ook een elektrische prikkeldraadafscheiding geplaatst, waarvan de locatie in het bos nog terug te vinden is. Restanten uit de tweede wereldoorlog omvatten betonnen resten van een Duitse controlepost, schuttersputten, bivakputjes en vergraven terreinen van een gaarkeuken van het Amerikaans leger, bomtrechters en een monument voor een bemanningslid van een neergestorte RAF bommenwerper.

De oude bomen, in het bijzonder oude knotbomen op de grens van het bos vormen dan weer 'Levend' erfgoed.

Het statuut van integraal reservaat biedt enerzijds een betere bescherming voor de cultuurhistorische elementen, omdat het risico van beschadiging bij de bosexploitatie wegvalt. Anderzijds kan door spontane bosontwikkeling en bijhorende processen van ontwortelende bomen, een aantal van deze elementen ook worden bedreigd. Net als bij de recreatie-aspecten zal ook hier steeds een afweging moeten worden gemaakt tussen spontane ontwikkeling en actieve conserveringsingrepen voor het erfgoed. Een voordeel is dat deze erfgoedwaarden vooral geconcentreerd zijn langs de randen en openbare wegen, en dus in de veiligheidszone liggen waar toch nog preventieve vellingen mogelijk blijven. In de gerichte randzones van het bos is ook voorzien dat oude knotbomen indien wenselijk, verder kunnen worden onderhouden, om ze langer in leven te houden.

Het bosreservaat als belangrijk veldlaboratorium voor wetenschappelijk onderzoek

Zoals eerder gezegd hebben de bosreservaten een belangrijke wetenschappelijke functie. Daarom werd aan het INBO een onderzoeksstrategie op poten gezet die alle onderzoeksaspecten zo goed mogelijk invult binnen de beschikbare middelen.

In eerste instantie proberen we voor elk reservaat een aantal basisinventarisaties uit te voeren (bosbouwmetingen, vegetatieopnames,...) die een goed algemeen beeld geven van het gebied. In het bijzonder proberen we een goed beeld te krijgen van bijzondere elementen die in het bos aanwezig zijn, zoals oude bomen, zwaar dood hout en groeiplaatsen van bijzondere soorten. Een dergelijke kartering werd ook voor het Veursbos uitgevoerd.

In een selectie van integrale reservaten die ook aan de criteria van oppervlakte en representativiteit voldoen wordt een dicht meetnet van proefvlakken opgezet waar de spontane ontwikkeling van de bosstructuur en vegetatie volgens een Europees afgestemd protocol wordt opgemeten. Via tienjaarlijkse herhalingen van de metingen proberen we inzicht te krijgen in het spontaan functioneren van bossen. In ons geval zijn we vooral geïnteresseerd om te weten te komen hoe en hoe snel voordien beheerde bossen, spontaan terug evolueren in de richting van een natuurlijk bos, en welke processen daarbij een belangrijke rol spelen. Deze zeer arbeidsintensieve meetcampagne werd in het Veursbos nog niet uitgevoerd, maar wordt voor de toekomst wel nog voorzien.

Een derde luik van het onderzoeksprogramma zijn zeer specifieke onderzoeksprojecten. Zo worden er gestandaardiseerde soorteninventarisaties van o.a. mossen en korstmossen, vleermuizen, kevers, paddenstoelen,... opgezet, die zo goed mogelijk aan de andere opme-

tingen worden opgehangen. Op die manier wordt het mogelijk om ook hier meetbare trends vast te stellen en te koppelen aan veranderingen in de bosstructuur en de vegetatie. Hierbij werken we samen met andere onderzoeksinstellingen en vrijwilligers. Zo loopt er onder andere in het Veursbos al enkele jaren een grootscheeps onderzoeksproject van Natuurpunt rond hazelmuis, en gebeurt er momenteel in dit bos ook een doorgedreven inventarisatie van kevers van dood hout. Beide onderzoeken leverden al heel interessante en opmerkelijke resultaten op. Binnen het bestek van dit artikel is er geen ruimte om hier uitgebreid op in te gaan. Maar wie hier meer wil over weten verwijzen we graag naar de INBO website. Daar kan je onder andere onze jaarlijkse bosreservaten-nieuwsbrief terugvinden. In deze nieuwsbrieven worden de meest interessante resultaten en weetjes van het afgelopen jaar voor een ruim publiek op een rijtje gezet.

Literatuurlijst

Gayer K., 1877: Der Waldbau. Paul Parey, Berlin. 696 p.

Hartmann T., 1999: Hunderd years of virgin forest conservation in Slovenia. In: Diaci J. (red.), Virgin Forests and Forest Reserves in Central and East European Countries - Proceedings of invited lecturers' reports presented at the COST-E4 meeting in Ljubljana, Slovenia. Biotechnical Faculty, University of Ljubljana.

Leibundgut H. 1959: Über Zweck und Methodik der Struktur- und Zuwachsanalyse von Urwäldern. Schweizerische Zeitschrift für Forstwesen 110: 111-125.

Mayr H., 1909: Waldbau auf naturgesetzlicher Grundlage. Eine Lehr- und Handbuch. Verlagsbuchhandlung Paul Parey, Berlin.

Plessers I., 2005: Beheerplan voor het bosreservaat Veursbos. AEOLUS bvba. In opdracht van Afdeling Bos & Groen, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap

Vandekerkhove K., 1998: Criteria voor de selectie van bosreservaten in functie van een betere kadering van de Vlaamse bosreservaten in een Europees netwerk.

Mededelingen van het Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer 1998/3: 1-114.

Vandekerkhove K., 1999: Bosreservaten: kunnen we (n)iets doen? *De boskrant* 29(2), 9-15.

Verbeylen G., 2010: Voeren, het laatste bolwerk voor de hazelmuis in Vlaanderen? *D'r Koeënwoof* 31, 14-20.

Zielony R., 1999: Natural Forests and Forests protected by Law in Poland. In: Diaci J. (red.), Virgin Forests and Forest Reserves in Central and East European Countries - Proceedings of invited lecturers' reports presented at the COST-E4 meeting in Ljubljana, Slovenia. Biotechnical Faculty, University of Ljubljana.

Kris Vandekerkhove (alle foto's)
Onderzoeker boscologie - Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO)
Gaverstraat 4, 9500 Geraardsbergen
e-mail: kris.vandekerkhove@inbo.be

Grote stenen in Voeren

Elza Vandenabeele

Als je gaat wandelen zie je in Voeren veel grote apart liggende onbewerkte stenen. De meeste van die blokken heeft de gemeente daar gelegd om auto's en fietsen 'op het goede pad te houden'. De kalkstenen komen uit een groeve in Dolhain-Limbourg.

Grote steenblokken zoals ze in heel Voeren liggen.

Hier en daar vinden we blokken steen die ter plaatse gevormd zijn. Soms worden ze 'zwerfstenen' genoemd, naar analogie met de stenen die de gletsjers uit het noorden aanvoerden tijdens de ijstijden. Het staat al lang vast dat het landijs onze streken nooit bereikte. Het Kempisch plateau ligt vol grote stenen die men terecht zwerfstenen noemt omdat de ijstijd-Maas ze, vastgevroren in ijsblokken, vervoerde. Maar zie je de Veurs of de Gulp al beladen met zo'n reuze-ijsschotsen?!

Deze apart liggende stenen komen verspreid voor in het oosten van Voeren en in het zuidoosten van Nederlands Limburg. Je vindt ze niet in het gebied van het tertiaire en kwartaire Maasdal. Ze zijn kristallijn en als je goed kijkt zie je

ook indrukken van wortels. Deze stenen worden 'zoetwaterkwartsieten' genoemd. Ze hebben zich gevormd in zand dat aaneen kitte door de inwerking van humuszuren die doorsijpelden uit de bodem erboven. Vandaar ook de indrukken van wortels! Dit is lang geleden gebeurd en duurt misschien plaatselijk nog voort. Vroeger zeiden de boeren dat de stenen in de grond groeien en dat was zo verkeerd nog niet! In de zandgroeve van Kelmis, kan je de heel en half gevormde stenen in het Akens zand zien zitten.

Onze steenblokken zijn ontstaan in tertiair zand uit de formatie van Holset, afgezet zo'n 5 miljoen jaar geleden. Dat zand lag op het vuursteeneluvium, de bovenste verwerde laag van het witte Gulpens krijt (onze 'mergel'). Op het zand ligt de leemlaag. Misschien ken je dat zand nog niet, je kan het alleen zien waar dassen het aan de oppervlakte brengen, bijvoorbeeld in de Lusberg (St.-Pieters-Voeren) voorbij het gebouwtje van de waterleiding en ten oosten van de weg die van Veurs naar het Vrouwenbos loopt.

In de Lusberg en langs de gewestweg tussen Konenbos en Rodebos werd dit zand vroeger ontgonnen door Louis Lognoul.

Op de meeste plaatsen is dit zand door latere erosie weggespoeld. Alleen als vulling van (grote) dolines is het overgebleven. Die grote dolines kan je op luchtfoto's herkennen. Ze ontstonden toen de krijtlagen gedeeltelijk werden opgelost door het doorsijpelende regenwater. Het was toen warm, dan is de oplossing groter en de dolines ook. Tijdens de vorming werden de holten onderaan opgevuld met vuursteen en bovenaan met zand: de bovenliggende lagen vulden het gat. Toen de gasleiding werd aangelegd in 2011, zijn de grondwerken door archeologen opgevolgd. Die bemerkten dat de voorhistorische mensen op Ruln hun vuursteen dolven in deze 'zandkuilen'.

ZAND

Wilt Ge zeer goed Zand
om te bouwen of te pla-
fonneeren, wendt U tot

L. LOGNOUL
's Gravenvoeren

Uitbater der Zandgroeve
van Sint-Pieters-Voeren.

Zeer voordeelige prijzen. - Goedkoop aan huis gebracht.

Advertentie uit 'Van Moelingen tot Moresnet' door 'Voerenaar' (Frans Meertens). Zonder datum maar vóór 1940.

Waar kan je dergelijke zoetwaterkwartsieten vinden? De grootste ligt in het park van 'Hof De Draeck', als sierstuk. Hij lag oorspronkelijk in de Gulp achter het kasteel. In Remersdaal ligt een hele mooie voor de vakantiewoningen De Graef (Graaf 3). Die is afkomstig van Clermontshof.

Foto van rond 1960, toen de steen nog op zijn oorspronkelijke plaats lag. Op de foto Léon Hollands (de huidige uitbater van Clermontshof) met zijn vader (de boer van toen).

Op de parking vóór die vakantiewoningen liggen nog een paar andere stenen die bij een 'stenenboer' gekocht werden. Want de huidige 'stenenmode' heeft steenblokken van allerlei herkomst in de tuinen gebracht!

Vóór de parking van Clermontshof (nr. 9a) ligt al een andere zoetwaterkwartsiet! Die dingen zijn niet zo zeldzaam. Dikwijls zijn ze kleiner, zoals die in St.-Martens-Voeren (Sint-Martenstraat nr. 38 en Kwinten nr. 24). Ze werden ter plaatse gevonden bij grondwerken. Vroeger dienden zulke stenen als bouwmetaal, zo in de kerktoren van St.-Martens-Voeren. In de prehistorie werden ze soms gebruikt om vuurstenen te slijpen. Op een paar 10-tallen meter van de grens, in Nederland, ligt de slijpsteen van Slenaken. Je kan hem niet meer bekijken sinds het omgevende gebied tot

waardevol natuurgebied is verklaard. De steen zelf is een beschermd monument.

Een enkele keer vind je grote steenblokken die een aaneenkitting zijn van vuursteen met verkiezeld krijt ertussen: 'sterrenstenen'. Ze werden vroeger voor meteorieten aanzien! Ze zouden ook in het Tertiair ontstaan zijn. Zo liggen er enkele in het Broekbos in St.-Martens-Voeren, de grootste ligt in het beboste weiland eronder. De best bekende en bestudeerde 'sterrenstenen' liggen in het Vijlenerbos, ze vormen er een geologisch monument.

In Belgisch Limburg, aan de andere kant van de Maas, zijn dergelijke apart liggende grote stenen niet zeldzaam. Ze 'groeiden' in andere zandlagen maar op juist dezelfde manier. Men noemde ze daar vroeger 'duivelsstenen'. Niemand begreep waar ze vandaan kwamen, ze waren geheimzinnig, niemand anders dan de duivel kon ze daar gebracht hebben!

Wanneer je al wandelend in Voeren dergelijke stenen vindt, geef mij een seintje. Geologen willen ze bestuderen, maar dan moeten ze eerst weten waar die stenen liggen!

De grootste sterrensteen van het Broekbos in St.-Martens-Voeren. Foto: Jos Buysen.

De slijpsteen van Slenaken. Foto: Rob Brouwers.

Het Lager Onderwijs

Victor Renckens

De evolutie van het Nederlandstalig onderwijs alhier, vindt haar oorsprong in de politieke situatie zoals die zich ontwikkelde midden negentiende eeuw. In die tijd was de godsdienstig-morele opvoeding in de lagere school hoofdzaak. De leidende politieke klasse, zowel van liberale als van katholieke opinie, was het over die voorrang eens. De wet van 1842 plaatste de godsdienst en moraal dan ook vooraan in de rij van de verplichte leervakken. Volgens de wet van 1846 moest het hele onderwijs in een religieuze sfeer gegeven worden.

In de jaren 1850 – 1860 is evenwel een nieuwe ideologie naar voren gekomen. Ze werd gedragen door de radicaal-liberalen. Die waren niet alleen antiklerikaal maar ook antigodsdienstig. Ze beschouwden het onderwijs als een middel tot afbraak van de kerkelijke suprematie en als de weg die de individuen uit de lagere klasse mogelijk moest maken om de sociale ladder op te klimmen. De katholieken wilden, bekommerd om het individuele zielenheil en om het godsdienstig karakter van de maatschappij, het in 1842 gevestigde regime juist handhaven.

Het conflict barstte in alle hevigheid los naar aanleiding van de nieuwe onderwijswet die de radicalen in 1879 met liberale meerderheid onder leiding van de toenmalige eerste minister Van Humbeeck doordrukten. De eerste schoolstrijd in ons land barstte in alle hevigheid los. De katholieken riepen niet alleen op tot een boycot van de gemeentescholen vermits er de katholieke godsdienst uit het verplichte vakkenpakket werd afgevoerd maar begonnen ook met de bouw van een alternatief net van vrije scholen vanaf 1879. De verzuiling werd dus reeds in de 19de eeuw in de hand gewerkt. Na de overwinning van de katholieken in 1884 hebben zij hun schoolnet niet opgeheven. Zo kwamen toen al drie soorten lagere scholen naast elkaar te staan: de gemeentelijke, de aangenomen en de vrije scholen.

Na de wet van 1895 begon de staat subsidies te verlenen. De gesubsidieerde vrije scholen kregen echter niet evenveel staatstoelagen als de gemeentelijke of de aangenomen scholen. De vrije schoolkeuze voor de ouders bestond niet en dat was juist deze vrije schoolkeuze die de christen-democraten wensten. De algemene leerplicht kon naar hun opvatting pas worden ingevoerd wanneer alle lagere scholen op dezelfde voet inzake bevoelingsgeplaatst werden. Een oplossing voor het probleem bracht de wet van 19 mei 1914 die de rijksstoelagen over alle soorten scholen gelijkmatig verdeelde zodat het onderwijs in alle lagere scholen kosteloos kon gegeven worden. Terzelfder tijd werd ook de leerplicht van 6 tot 14-jarigen van kracht. Door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in augustus 1914 werd de uitvoering van die wet vertraagd en pas correct uitgevoerd vanaf 1920.

Speciaal deel van d'r Koeënwoof nr. 35 (2014)

de Eerste Wereldoorlog

Duitsers

Eerste Wereldoorlog

ORD

Spoorweg

Brand

Moelingen

Noodwoningen

Elektrische draad

franc-tireurs

Uhlanen

Von Schlieffenplan

O'Kelly

represailles

moord

Truiense burgerwacht

propaganda

vluchtelingen

monument

Pastoor Kallen

Honderd jaar geleden

Dikke Bertha

Generaal Ludendorff

Zomer 1914: de Eerste Wereldoorlog breekt uit

Rob Brouwers

Een maand na de moord op de Oostenrijkse troonopvolger in Serajevo (op 28 juni 1914) verklaarde Oostenrijk de oorlog aan Servië. Om de Oostenrijkse troepen nu vast te pinnen mobiliseerden de Russen. Zonder aarzelen eiste Duitsland echter de intrekking van dat Russisch besluit. Toen de Tsaar die eis negeerde, mobiliseerde ook de Duitse keizer en verklaarde de oorlog aan Moskou. Omdat Frankrijk zich vervolgens solidair met Rusland verklaarde, betekende dat automatisch oorlog met Duitsland. Het was ondertussen 1 augustus en veiligheidshalve ging ook België mobiliseren.

Op deze foto is te zien hoe d'r Pley er op dat moment uitzag en hoe de paarden gekeurd, "gemonsterd" werden. De beste werden dan naar het station in Visé gebracht.

Om de Franse legers, die tussen Luxemburg en Zwitserland gingen post vatten, in de rug te kunnen aanvalen, was het nodig dat een gedeelte van de enorme Duitse strijdmacht zo snel mogelijk door België zou trekken. Daarvoor moesten de Duitsers echter de Belgische neutraliteit aan hun laars lappen. Op maandag 3 augustus eiste Berlijn vrije doorgang voor de keizerlijke troepen. Eventuele schade zou na de overwinning op de Fransen worden vergoed. Het Belgisch leger diende terzijde van de wegen te blijven staan om zo een ordelijke doortocht te garanderen. Volgens een zeer gedetailleerd plan zouden de Duitsers binnen de 42 dagen de Fransen verslagen hebben. Daarna zouden ze de Russen aanpakken. Maar de Belgische regering verklaarde zich 'met alle middelen' te zullen verdedigen.

Ondanks die eerste misrekening besloten de Duitsers de Belgische grens toch te overschrijden. Hierdoor joegen de Duitsers ook nog de Engelsen tegen zich in het harnas. Het was ondertussen dinsdag 4 augustus en het belofde een warme dag te worden.

De eerste Duitse indringers via de bosweg bij het Drielandenpunt tussen Vaals en Gemmenich, waren ruiters. Ze zagen er eerder uit als onvervalste ridders met hun pinhelmen, metalen borstplaten, sabels en lansen. “Een dravende ijzerwinkel”, beschreef een Nederlandse oorlogscorrespondent zo’n Pruisische dragonder. ‘Uhlanen’ noemden de Duitsers deze cavalerie. Zij vormden de voorhoede van het Eerste Leger dat samen met het Tweede, Derde en Vierde Leger de reusachtige rechtervleugel vormde. Het was deze vleugel, samen 780.000 man sterk, die door België moest. Het hele Belgische leger telde amper 220.000 man.

Die voorhoede nu bestond uit twee cavaleriedivisies, de zgn. Uhlanen dus, zes infanteriebrigades, zes compagnieën pioniers, en veldgeschut. In totaal waren dit ongeveer 5.000 cavaleristen en een dikke 20.000 infanteristen met 124 stuks geschut. Ze werden opgewacht door de Belgische Derde Divisie en de 15de Gemengde Brigade, oftewel 23.000 man. Maar vooral de twaalf forten rond Luik met in totaal 400 kanonnen en 3.000 man zouden het zwaartepunt van de Belgische verdediging moeten vormen.

De eerste aanvallers volgden de route Gemmenich-Homburg-Merkhof-Hagelstein. Rond 10 uur verschenen de eerste Uhlanen al in Warsage. Op het dorpsplein werden ze opgewacht door de 74-jarige burgemeester Fléchet. De Duitse eskadroncommandant ging zich bij hem voor hun doortocht verontschuldigen. (Enkele uren later zouden de Duitsers zich anders gedragen.) Rond 13.45 uur bereikten de Uhlanen Visé. Pas hier bij de Maas stuitten de Duitsers op serieuze weerstand. Ze werden beschoten door het 2de bataljon van het 12de Linieregiment (ongeveer 450 man) onder bevel van majoor Collins. Een grotere tegenslag betrof eerder de Maasbrug, die — evenals die van Argenteau — was opgeblazen. Onmiddellijk probeerde de Duitse genie een noodbrug aan te leggen. Maar iedere poging daartoe werd door het geschut van het Belgische bataljon, en door het fort van Pontisse (Herstal) teniet gedaan.

Duits legerkamp bij Moelingen. Midden links een groep Belgische soldaten en op de voorgrond vooral Nederlandse journalisten.

Via de oude Trichterweg kwam een compagnie Uhlanen naar Moelingen. In de zomer is de Maas bij de Schans niet zo diep, zodat vele Duitse ruiters hier konden oversteken en de Belgische artillerie dwingen zich terug te trekken. Rond 16 uur probeerde de Duitse artillerie ook het fort van Pontisse te doen zwijgen, maar dat bleek al gauw vergeefse moeite. Ondertussen trokken andere Duitse divisies via de Ardennen naar de Maas. We willen ons in dit artikel enkel bezig houden met de opmars door onze Voerstreek.

Ingevolge dat oponthoud bij Visé begonnen de vijandelijke troepen zich op te hopen en werden ze gedwongen zich te verspreiden langs de kleinere wegen. Rond 16 uur arriveerden de eerste Duitsers in 's-Gravenvoeren. De notities van Hub. Kallen (pastoor van 1886 – “gestorven den 22ste Dec. 1920”) begonnen met: *“Op dinsdag, den 4 Aug. 1914 (...), (...) tegen 2 uur in den namiddag, kwamen vier Uhlanen eene verkenning in 't dorp doen, een paar uur later gevolgd door een vijftigtal andere van top tot teen gewapende ruiters, en in 't avonduur door honderde soldaten ter inkwartiering”. 's Middags had pastoor Kallen de Belgische vlag aan de kerktoren uitgestoken, die later met een gewapende soldaat weer ingehaald moest worden. Hij vervolgt dan hoe rond middernacht ingebroken werd in de twee tegenover de pastorie gelegen herbergen”(...) de Teutonische verwoestingsgeest was losgebroken. De stukgeslagen luiken, deuren en kasten in die huizen en allerlei winkelwaren als boter, tabak, koffie enz. (...) werden op straat geworpen, (...)”.*

In afwachting van een noodbrug richtten de Duitsers in de open velden tussen 's-Gravenvoeren, Moelingen en Berneau een enorm kampement in. De infanterie ging bij Berneau overnachten, de cavalerie bij 's-Gravenvoeren. Generaal von der Marwitz nam zijn intrek in het huis Ernon op de Pley (waar nu Jean-Marie Ernon woont).

“Nagenoeg zoo ver het oog reikte, waren hier dragonders, cavalerie, artillerie en infanterie gebivakkeerd in de platgetrapte korenvelden en landerijen”, schreef de Nederlandse oorlogscorrespondent Tervooeren in de Katholieke Illustratie van die dagen. “Het geheele veld was bezaaid met tenten, afgewisseld door lange rijen paarden, veldgeschut, bagage-, fourage- en munitiewagens.”

De Pruisische dragonders begonnen waarschijnlijk nerveus te worden: tussen 17 en 19 uur meldde men de eerste branden in Visé. Daarbij werden een dertigtal burgers meegenomen, via de Schans naar Berneau. Rond 21 uur sloten de Pruisen een aantal burgers van Visé in hun kerk op. De burgemeester werd in zijn eigen huis gegijzeld. (Enkele dagen later zou hij vermoord worden.) De brutaalsten begonnen te plunderen.

In de nacht van 4 op 5 augustus werd rond Soiron en in Berneau geschoten. WIE echter geschoten had bleef tot op heden onduidelijk. De Duitsers beweerden dat ze belaagd waren geworden door burgers. Burgers beweerden dat Duitsers op elkaar geschoten hadden. Of waren de Duitsers gebeten omdat de Belgen buiten hun verwachting toch weerstand boden en hen daardoor te lang ophielden? Hoe dan ook, “Man hat geschossen!” zou op vele plaatsen het sein worden voor een niets ontziende repressie tegen de burgerbevolking.

's Anderendaags 5 augustus werd een dag van dood en vernieling, gruwel en geweld. Enerzijds door de eerste mislukte aanval op Luik, en anderzijds door het fusilleren van onschuldige burgers of het systematisch in brand steken van tientallen huizen. Volgens pastoor Kallen: *“Den 5 Aug. en de vier volgende dagen trokken duizende en nogmaals duizende soldaten, paarden en voertuigen urenlang over de grootte dorpsstraat Moulingerwaarts. (...) Gezeten op van welstand glimmende paarden en gestoken in splinternieuwe dienstkleeding, dwong hunne verschijning de bewondering af van iedere toeschouwer”.*

Duitse Uhlanen rijden Moelingen binnen.

Luik gold in die tijd als de sterkste vesting van Europa, niet alleen door natuurlijke hindernissen als de brede Maas, de steile rotswanden of hoge heuvels, maar vooral door de ring van twaalf forten die rond de stad lag. “Op 5 augustus openden de brigades van het Duitse Maasleger de aanval op de vier meest oostelijke forten met een beschieting door veldartillerie, gevolgd door een stormloop van de infanterie.” Het werd een ware slachtpartij. “Zij deden zelfs geen poging om zich te verspreiden,” aldus luidde een beschrijving van een Belgisch officier, “integendeel, ze kwamen op ons af, rij na rij, bijna schouder aan schouder, tot we hen neerschoten en ze over elkaar heen vielen, de een op de ander, als een afschuwelijke barricade van doden en gewonden die ons schootsveld dreigde te versperren. De barricade werd zelfs zo hoog dat we ons afvroegen of

we er doorheen moesten vuren, of dat we er met onze handen openingen in moesten maken.” De Duitsers waren des duivels. De dorpjes in de buurt van het kampement kregen het hierop zwaar te verduren. Diezelfde dag begonnen Pruisische huzaren Berneau in brand te steken: 67 huizen op een totaal van 117 gingen in de vlammen op. De inwoners werden verplicht nog twee dagen in het dorp te blijven. Zeven burgers werden neergeschoten.

In Moelingen werd Henri Timmers op de drempel voor zijn deur gedood door sabelhouwen. Men beschuldigde hem ervan een ‘franc-tireur’ (vrijsschutter) te zijn. Enkele ogenblikken later werd zijn broer Toussaint Timmers door geweerkogels gedood. Het was van deze laatste dat de Duitsers nog lang de rechterhand boven de grond lieten uitsteken, om als voorbeeld te dienen voor eventuele andere sluipschutters.

“In de bocht van den weg dicht bij een breeden waterval (...) zagen wij een ouderwetse kapitale boerderij. Deze boerderij was door de Duitsers in brand gestoken. Eene vernielde karnemelkmachine en aardappelsorteerder, gebroken tonnen en keukengereedschap en verbrijzelde huisraad lagen in en buiten de gebouwen verspreid. In den stal een verbrand paard nog aan den ketting, dik opgezwollen met de poten in de hoogte, bedekt met vliegen, de omgeving verpestende met eene ondragelijke lucht. (...) In de ondiepe beek lag een kar, een kruiwagen en een ontredderde mallejan, de wielen stuk geslagen. Langs den kant een

oude fiets, een mahonie etagère-tafeltje en koperen candelabres.” Zo beschreef in die dagen een andere Nederlandse reporter de molen Walpot in Moelingen.

Het grootste deel van de bevolking nam de vlucht. Vele gezinnen uit 's-Gravenvoeren kampeerden in open lucht onder Hoogbos. Later trokken ze de grens over, de meesten naar familie. Frans Meertens: *“In de woning (waar nu Roger & Monique Vanaubel-Debougoux, Onderdorp 11 wonen) werd een vermoorde Pruis gevonden. Grootvader Frèns was er zeker van dat de Duitsers HEM ervan zouden verdenken en daarom vluchtte hij. De koeien dreef hij naar de wei “aan het Wit Peerd”. Bij het Hoogbos werden de slagbomen van de kar omhoog geheven om onder de bodem een bed te maken voor de twee kinderen, nl. zoontje François, vier jaar en dochtertje Jeanne, anderhalf jaar. 's Anderendaags stak de kleine familie de grens over naar zijn oudste broer Hub die in Bruisterbosch (bij Sint Geertruid) woonde. Daar vernam grootvader dat heel Voeren in brand stond. Frèns vernam dat ook zijn huis in de as was gelegd.”* Sommige vluchtelingen uit Moelingen en 's-Gravenvoeren werden ondergebracht in een vluchtelingenkamp te Oldenbroek bij Zwolle.

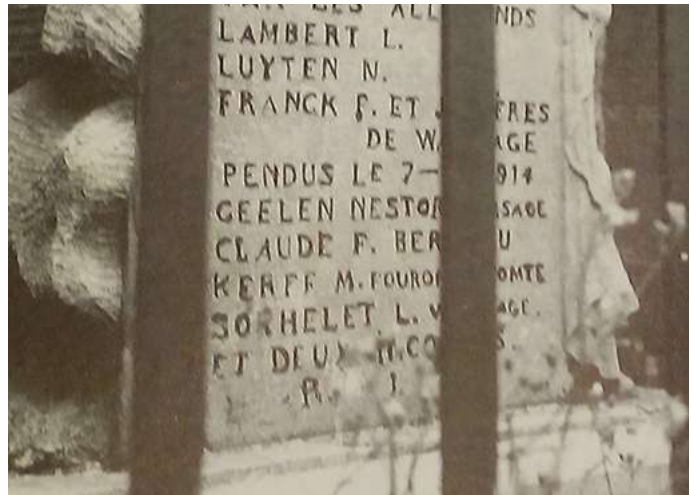
Alhoewel in de loop van de volgende dag, donderdag 6 augustus een Duitse brigade onder leiding van generaal Ludendorff Luik toch kon binnendringen en de bruggen bezetten, maakte het hellevuur van de forten de doortocht voor de hoofdmacht nog steeds onmogelijk. Intussen werden ook in Warsage zes gijzelaars gefusilleerd. *“Twee hunner waren geboortig van Warsage, maar in Voeren gehuwd. met name (Pierre) Franck en Jean Teheux-Cloos”* volgens een nota van pastoor Kallen. Daarna onderging Warsage hetzelfde lot als Berneau: *“volkomen leeggeroofd en verbrand”*, schreef een Duits officier die er enkele dagen later doorheen kwam. Voorts werden die dag een vijftal huizen vernield te Sint-Martensvoeren en werd schade aangericht in Veurs, de Crutsberg en de Voort. Leo Grisard en Thomas Teney werden gefusilleerd.

De Duitse hoop de Luikse forten in een handomdraai onschadelijk te kunnen maken werd een grote desillusie. Hun veldgeschut bleek veel te licht en de zwaardere kanonnen waren nog niet aangekomen. De barbaarsheid van de Pruisische elite-troepen werd er natuurlijk niet minder bij.

Op 7 augustus werden in het kampement zes mannen opgehangen. *“Twee dier ongelukkigen waren geboren Voerenaars, de een Marcel Kerff was woonachtig te Teuven en de andere Th. (= Nestor) Geelen te Warsage”*, aldus pastoor Kallen.

Het monument

Detail van het monument

Bij Visé werden Andreas Puts en Michel Pousset, allebei van Moelingen, gefusilleerd. Op de weg naar Mesch werd het lijk van veldwachter Leroy van Visé gevonden. Na Berneau en Warsage staken de Duitsers nu ook Moelingen in brand: 72 huizen op een totaal van 132. "Wat een ruïne!" lezen we in de Katholieke Illustratie van die dagen, "Een aaneenschakeling van kleine en groote gewitte

huizen. Het massieve van een huizenblok was geheel verloren gegaan. Alles doorzichtig, geen daken meer te zien. Slechts muren, waarvan de met graniet omlijste raamopeningen als 't ware zwart beschaduwde waren door de lekkende vlammen. (...) hier en daar verkoold vee, meestal varkens."

In Berneau werd dezelfde oorlogscorrespondent in een hoge schuur met openstaande poort het touw aange-
wezen waaraan pas een boer was opgehangen. “Ook hier lagen over de weg vernielde meubelstukken en keu-
kengereedschap, zelfs een ineengetrapte vernikkelde trombone. (...) Vier soldaten vervoerden een pas ge-
schoten varken, ieder hield het bij een poot. Twee groote Keulsche potten boter waren op straat gerold; door
de brandende zon vloeiende de boter weg langs eene kist met gebroken eieren in zaagsel.”

Bij het kamp was dezelfde Nederlandse reporter getuige van een veldprediking: “De manschappen stonden in
een groot carré geschaard, de officieren in het midden. (...) Hen werd voorgehouden steeds strikt rechtvaar-
dig te zijn, niet noodeloos te doden, vooral geen weerlozen, en vrouwen en kinderen te ontzien, opdat zij al-
len elk oogenblik van den dag als eerlijke soldaten zouden kunnen sterven tot eer en roem van Duitschland!
Onder begeleiding der stafmuziek werden psalmen gezonden. (...) Een plechtig moment was het toen de veld-
prediker in hartstochtelijk uitgestooten bewoordingen God den zegen voor hunne wapens afsmeekte en de
soldaten allen, met ontbloot hoofd, werden gezegend.” De journalist fietste dan terug “om in het rustige
Maastricht van het geschokte vertrouwen in het menscheijk bestaan wat te herstellen”!

Inmiddels zag de Mescherberg bij Eijsden vlak over de grens al dagenlang zwart van de nieuwsgierigen. “Tus-
sen al die brandende boerderijen en rokende bomen zagen de Hollanders nog steeds maar soldaten in feld-
grau marcheren, duizenden grijze soldaten. Compagnie volgde op compagnie, soms onderbroken door een
rijdende veldkeuken met brandende vuren en rokende schoorstenen, of door paarden getrokken affuiten.”

Zaterdag 8 augustus kwam bij de Schans in Moelingen een pontonbrug klaar. De twee cavaleriedivisies onder
bevel van generaal von der Marwitz konden eindelijk verder trekken. 's Anderendaags zondags waren deze
troepen al in Sint-Truiden, waar ze de ongeveer honderd man sterke burgerwacht gevangen namen. Bij hun
transport naar Duitsland staken dezen de noodbrug bij de Schans in omgekeerde richting over. Op 11 augus-
tus passeerden ze Remersdaal. Ooggetuige oud-onderwijzer Jos Beckers beschreef hun halte aldaar: “een
honderdtal gevangenen, getooid in een soort operette-uniformen.” Aan de toegesnelde dorpingen werd be-
volen de sukkelaars eten en drinken te geven, hetgeen de mensen van Remersdaal zo overvloedig deden dat
diezelfde Burgerwacht na de oorlog in 1919 de bevolking persoonlijk is komen bedanken. Als blijvende herin-
nering aan dat buitengewoon onthaal in 1914 werd er een meegebrachte gedenksteen in de gevel van het ge-
meentehuis gemetseld.

Na Berneau, Warsage en Moelingen kwam op zondag 9 augustus 's-Gravenvoeren aan de beurt “Omtrent 7
uur in de avond stond het winkelhuis van J. Cerfontaine-Heynen te branden”, aldus pastoor Kallen. Dit huis
is de tegenwoordige bakker en Rob Senden-Huynen, Bovendorp nr. 1. De volgende dag staken dronken huza-
ren het vuur aan nog twaalf andere huizen of boerderijen.

“Den 11den, omtrent 10 uur herbegon de brandstichting. De blok huizen, gelegen op de dorpsplaats achter
het kerkkoor werd in brand gestoken.” (Dit zijn de huizen Pley 18-20 en Mennekesput 2-4. RB) “Alsdan
werd ik als gijzelaar naar het groot legerkamp van Moulungen gevoerd. Onder in het dorp stonden de hui-
zen van de zusters Van Wissen, Jean Broers en Henri Rutten te branden (dit zijn de huizen Onderdorp 47-
51, 71 en Greb 8. RB); tijdens mijn anderhalfurig verblijf (in het kamp) viel datzelfde droevig lot de pacht-
hoeve Ernon en het belendend huis L. Kerff ten deel. (dit zijn de huizen Drees 16 en 14. RB)

's-Gravenvoeren ca. 1910 (nog vóór de kanalisatie), Drees 16 en 14.

"(...) terwijl nog twee huizen in de boomstraat werden afgebrand." Volgens Kallen (huizen 10 en 12. Niet vernoemd werden Onderdorp 11, Bovenstraat 53 en hoeve ertegenover (oud nr. 269), Mulleke 1 en Schietekamer 32, Steenbos 3, Hoffert 7. RB).

"Op den weg naar Mesch werd Jean Halquin doodgeschoten, terwijl kort daarna het lijk van een jongeling van Bombaye werd teruggevonden in een beetenveld achter de vliegensteeg." ('t Ging om Joseph Bisschoffs van de Driekoningenhoeve bij Mons-Visé.)

Op woensdag 12 augustus leverden de Pruisische ruiters onder leiding van 'onze bekende' von der Marwitz slag aan de Gete tussen Loksbergen en Halen (richting Diest). De elite-cavaleristen moesten echter, na een aderlating van honderden doden, terugtrekken! De tijd van ruitery-aanvallen en gevechten met gevelde speer en blanke sabel bleek definitief voorbij. Berichten uit die tijd spreken van 3.000 gesneuvelden — tegenwoordig weet men dat het er slechts maximaal 400 zijn geweest. Ook de 'zilveren helmen' waren in feite slechts witstalen versierselen op lederen Pickelhauben. Diezelfde dag arriveerden bij Luik eindelijk de zogenaamde 'Dikke Bertha's', enorme Krupp-kanonnen die granaten van 420 mm konden afschieten, m.a.w. projectielen van bijna een halve meter doorsnee! Tegen zo'n geweld waren de Luikse forten niet bestand. Op 13 augustus zwegen Pontisse, Embourg en Chaudfontaine, 's anderendaags Fléron en Liers, dan Boncelles. Op 16 augustus werden uiteindelijk ook Lantin en Loncin uitgeschakeld. Pas na de val van dit laatste fort, dat letterlijk het binnenste buiten werd geschoten, kon de opmars van de Duitse hoofdmacht beginnen.

De Duitsers lagen echter ver achter op hun schema. Waarschijnlijk zal dat de feitelijke aanleiding zijn geweest dat toen pas, nadat er allang niet meer gevochten werd in Visé, het hele stadje totaal verwoest werd. "Heel Visé, het ene na het andere huis, werd in brand gestoken. Het kleine pittoreske stadje werd één grote afschuwelijke ruïne. Niets, maar dan ook in den meest letterlijken zin des woords niets, is er in het plaatsje meer over dan kale brokken muur", schreef ooggetuige Tervooren.

In St.-Martens-Voeren werden intussen op 14 augustus Henri Vaessen en Willem Roemers gefusilleerd, op 15 augustus Jan Jansen op De Plank, op 19 augustus Hary Meertens aan de Crutsberg (Hij was de broer van mijn grootvader Frëns).

Het Duitse Herrenvolk liet een gruwelijk spoor van moord en verwoesting na. “De tweede opmars der Hunnen”, schreven Engelse oorlogscorrespondenten in die dagen.

BRONNEN

A. Tervooren in *Het Leven*, augustus 1914

De Katholieke Illustratie, augustus 1914

Pastoor Kallen van 's-Gravenvoeren, 1915

J. Nijssen in *Voersprokkels*, 1975

J. Beckers in *Voersprokkels*, 1981

F. Peeters in *Vrij Nederland*, aug. 1984

De Eerste Wereldoorlog. deel 9, Amsterdam Boek

Onze Helden, René Lys, 1922

“De Slag der Zilveren Helmen”, *Het Nieuwsblad* 3.8.87 en 8.8.87

Augustus 1914 in St-Martens-Voeren

Elza Vandenabeele

St-Martens-Voeren lag niet op de hoofd-invalsweg van de Duitse troepen. Toch waren er ook hier executies. Op 14 augustus werden Jean Henri Vaessen en Guillaume Hubert Joseph Roemers door de Duitsers doodgeschoten.

Van Vaessen leven geen afstammelingen meer. Oudere mensen kunnen nog vertellen wie hij was: de vader van Maria en Joséphine en van Henri (die vele jaren gemeentesecretaris was) en Hubert (die we ons herinneren als kerkmeester, als kapitein van de schutterij en als burgemeester). Maar alle vier waren het celibatairs en er zijn geen familieleden die ons de juiste toedracht kunnen vertellen. Ook een foto heb ik niet kunnen vinden.

Diezelfde dag werd ook Guillaume Roemers gefusilleerd. Zijn kleindochter Henriette Colin vertelde hetzelfde verhaal dat ik jaren geleden van mijn schoonmoeder vernam. Zij was de nicht van de gefusilleerde. Guillaume Roemers was bakker (en zoals toen gebruikelijk hield hij ook winkel en café). De Duitsers dwongen hem van het warme brood uit zijn oven te eten, altijd meer tot hij er ziek van werd. Dus was het brood vergiftigd, zeiden de Duitsers, en schoten hem dood. Niemand kon me vertellen waar beide executies plaatsvonden. (Hebben we als kind niet moeten horen hoe gevaarlijk het eten van warm brood kan zijn?) Hierbij een foto van zijn woning, waar nu de sociale woningen van 'Tongers Huis' staan. En een foto van de man zelf.

In de boerderij van de Voort gebeurde een ander drama. De Voort ligt onder in de Krindaal, tussen de boerderij van de Krutsberg en de spoorwegbrug (die er in 1914 nog niet was).

Dus tegenover de boerderij Ernens die pas na de eerste wereldoorlog gebouwd werd. Voort betekent wad en die naam dateert uit de tijd dat er daar nog geen brug was over de Veurs.

Op de Voort woonde de familie Grisard-Roemers. Toen zoon Leo de Duitsers zag/hoorde aankomen dacht hij dat ze hem kwamen halen en hij verborg zich op de hooizolder. De Duitsers staken de hoeve in brand en Leo kon niet meer ontsnappen, hij verbrandde levend. De hoeve werd totaal vernield en niet meer heropgebouwd. Dat is het verhaal zoals mijn schoonmoeder, Maria Nijssen-Roemers, het me vertelde. Twee van haar neven stierven als oorlogsslachtoffer!

Nog nieuws over de eerste wereldoorlog in Sint-Marten.

Er was bijna nog een slachtoffer gevallen. Uit het huis tegenover de Kerkstraat werd vader Lenaerts naar buiten gesleept om geëxecuteerd te worden. Een officier kwam langs en beval daar mee op te houden. Lenaerts bedankte de officier. Die zei: "Je moet mij niet bedanken maar Hem" en hij wees op het kruis aan de gevel.

Vader Demollin uit de Mot was 4 jaar aan de IJzer geweest en kwam terug thuis. Hij zei: "Waar is Jefke?" De moeder: "Op het kerkhof." De soldaten kwamen terug en hadden geen idee van wat er bij hen thuis was gebeurd al die jaren.

In Sint-Marten zou ook Thomas Teney gefusilleerd zijn. Dat is nergens terug te vinden. De hoeve Teney in Veurs werd door de Duitsers afgebrand maar de bewoners waren al gevlucht.

In gesprek met Locht uit de Krindaal, in 1981.

Landbouwer Locht was toen 84 jaar oud. Ik sprak met hem in zijn huis, nu Krindaal 9. Meneer Locht vertelde me over zijn leven. Geboren op de Konebos (waar toen 6 gezinnen woonden) verhuisde hij tijdens zijn lagere school naar Veurs.

Gedurende de oorlog (1914-1918) verbleef hij op De Plank. De jonge mannen waren al twee keer bijeengedreven door de Duitsers en daarom vluchtte Locht naar Nederland. Over Maastricht trok hij naar Engeland, vandaar naar Frankrijk en zo naar de IJzer. Hij was twee jaar soldaat, verzorgde en leidde een paard. Hij was dikwijls bang geweest en had dan gebeden.

Het ergste vond hij dat er niet naar de doden werd omgekeken. Thuis had hij altijd geweten dat ze het middelpunt waren en dat er 'zoveel rond werd gemaakt'. Aan het front had hij veel doden vervoerd, met kar en paard. De lijken werden zomaar op zijn kar gesmeten.

Guillaume Roemers was bakker (en zoals toen gebruikelijk hield hij ook winkel en café), daar waar nu de sociale woningen van 'Tongers Huis' staan.

Ideeën voor nieuwe studies.

Er zijn oudere mensen in Voeren die de verhalen over '14-18' van ooggetuigen hoorden, die kunnen geïnterviewd worden. Denk hierbij aan de aanleg van de spoorlijn, de intocht van de Duitsers, Belgische soldaten, executies, brandstichtingen, de elektrische draad. En het einde van de oorlog.

Over de noodbrug over de Maas tussen Moelingen en Lixhe is er in verhouding weinig gepubliceerd. Je leest vaak dat de Duitsers over de brug van Visé verder trokken, of dat ze allemaal door Luik moesten. Ook wordt die noodbrug soms 'brug van Visé' genoemd. En je leest dat er meerdere pogingen waren. Er wordt gesproken over een pontonbrug maar op sommige foto's zie je dan weer alleen balken... Het zou ook interessant zijn om de Duitse eenheden die over de brug trokken verder te volgen.

Hebben de Duitsers die schipbrug direct afgebroken, mochten er ook burgers over? (vluchtelingen en ontheemden)

Welke impact had de aanleg van de spoorlijn op de bevolking van het huidige Voeren, vooral in Veurs en Remersdaal? Daar waren de meeste arbeiders gevestigd.

Hoe verliep het dagelijkse leven tussen de twee draden? Tussen de elektrische draadversperring en de grens met Nederland, in de dorpen 's-Gravenvoeren en Teuven en in de gehuchten De Plank, Krindaal, Ulvend en Altenbroek.

Burgerslachtoffer op De Plank 1914

Jos Buysen

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd op 15 augustus 1914 de pachter van de nieuwe Varnhoeve, de Plank 1-3, Joannes Wilhelmus (Jean Guillaume) Janssen (Noorbeek, 24 december 1850-1914), door de Duitse bezetter terechtgesteld. Om nog iets te achterhalen omtrent de toedracht en omstandigheden vroeg ik zijn kleinzoon, Frits Janssen (1934), de huidige eigenaar van de hoeve, wat er nog van bekend is.

Zijn grootvader had een geweer. Omdat het ten strengste verboden was een geweer te hebben had hij het ergens verstopt in een holle boom. Helaas raakte dit bekend bij de Duitsers, waarop hij ter dood veroordeeld werd. Hij moest zelf zijn eigen graf graven in de 'paerewei' achter de hoeve.

De terechtstelling werd door de Duitsers aangekondigd: "Der Bauer wird erschossen!" Daarop zijn een aantal Plankenaren komen kijken. Joannes werd in de paerewei aan de westkant van de hoeve aan een boom gebonden. Op de koer stonden drie lindebomen. Drie van zijn zonen, Leonard, Hubert en Zjang, werden eveneens elk aan één van deze bomen vastgebonden. Vanaf die plek konden zij hun vader zien staan in de paerewei en werden zij ooggetuige van de executie. Na afloop zijn de zonen door de Duitsers meegenomen op een kar langs Hagelstein richting Warsage. Maar onderweg werden ze vrijgelaten en konden ze te voet terugkeren.

Ze hebben hun vader 's morgens opgegraven en op een kruiwagen naar Slenaken gesmokkeld. Daar werd hij begraven. Zijn graf is er nu niet meer. In St.-Martens-Voeren op het kerkhof bij de kerk staat zijn naam wel op de achterkant van het monument voor de oudstrijders bij de victimes civiles (burgerlijke slachtoffers).

Leonard heeft de boom waar zijn vader de dood vond laten kappen en verboden dat er op die plek ooit nog een boom geplant zou worden. In de jaren 1930 werd het goed bestaande uit de nabijgelegen oude Varn en de nieuwe Varn ter verkoop geveild. Leonard was als pachter geïnteresseerd en deed een bod. Er bleek echter ook een zekere Jansen uit Bommershoven te bieden. Samen maakten ze uit dat Leonard de oude Varn kon kopen en Jansen de nieuwe Varn. Jaren later trouwde Leonard de dochter van Jansen, Maria Genoveva, en kon hij weer op de nieuwe Varn intrekken. Frits Janssen is één van hun zoons. Op de foto staat hij op de plaats van de drie lindebomen. De middelste is onlangs verwijderd (ongeveer 115 jaarringen), in het perkje achteraan stond de eerste, vooraan staat de derde.

Bibliografie 1914-1918

Elza Vandenabeele

Hieronder zijn alleen publicaties opgenomen waarin iets vermeld wordt over de gemeente Voeren in WO I. De werken die in de bibliotheek van Voeren kunnen geraadpleegd worden zijn met een X gemerkt. Voor velen onder u kan deze lijst een aanleiding zijn om publicaties die u in huis hebt terug ter hand te nemen!

Pisuise Jean-Louis, De Franc-tireur van Warsage. Uit den oorlog van 1914, okt. 1914

De Meester W. A. T. (onder toezicht van), Gedenkboek van den Europeeschen oorlog in 1914, 1915

Toynbee Arnold J., Der Deutsche Anmarsch in Belgien, WO 1, 1917

De Their Jules et Olympe Gilbert, Liège pendant la grande guerre, tome II Liège Martyre - La barbarie germanique dans la province de Liège, 1919

Franssen Ernest, Historique de la commune de Fouron-Saint-Pierre pendant la guerre et l'occupation 1914-1918, (handschrift bewaard in het archief van de kerkraad van Sint-Pieters-Voeren), 1920, 20 pp

Lyr René, Nos héros morts pour la patrie. L'épopée belge de 1914 à 1918, 1920

Opdebeek L. (uitgever), La Grande Guerre, 1921

Opdebeek L. (uitgever), De Groote Oorlog, 1921

Klingbeil Generalmajor a.D., Der Vormarsch der Deutschen I. Armee längs der Holländischen Grenze im august 1914, De Militaire Spectator, 1922

Kosigk Anton von, Das Kgl. Preuss. Dragoner-Regiment von Arnim (2. Brandenb.) im grossen Kriege, 1925

Cuvelier J., La Belgique et la guerre II. L'invasion allemande, 1929

Tasnier en Van Overstraeten, La Belgique et la guerre, III. Les operations militaires, 1931

Der Streit um den belgischen Franktireurkrieg (Eine kritische Untersuchung der Ereignisse in den Augusttagen 1914 und der darüber bis 1930 erschienenen Literatur unter Benutzung bisher nicht veröffentlichten Materials), auteur: R.P. Oswald, Gilde Verlag GMBH, Köln 1931

Brühe Arthur, Von Aachen bis Haelen, Ein Epos von der Attacke bei Haelen am 12. August 1914, 1960/ 1984 63 pp

J A (Kanunnik Justinus Ansay), Moelingen Ditjes en Datjes, II Gruwelijke terechtstelling, III De vlucht van Keizer Wilhelm II, Heem 1969/2 en 3, p 18-21

Sweron G., E. Peeters, M. Odeurs en J. Nyssen, Puzzel mee aan.... de Voergeschiedenis! De grensversperring van Gemmenich tot de Maas, tijdens de ~~tweede~~ (eerste, red. Voersprokkels) wereldoorlog, Voersprokkels 1972/1, p 14-16 X

Leerlingenwerk en gegevens kanunnik Ansay, Puzzel mee aan de Voergeschiedenis, Voersprokkels 1972/2, p 9-12 X

G S (Guido Sweron) (met gegevens van Kan. Ansay en G. Lemmens), Puzzel mee aan de Voergeschiedenis, Voersprokkels 1973/1, p 10-13 X

G S (Guido Sweron) (met gegevens van Kan. Ansay en J Nijssen), Puzzel mee aan de Voergeschiedenis, Voersprokkels 1973/2, p 25-28 X

G S (Guido Sweron) (met gegevens van pastoor Possen en de families Aussems en Brouwers), Puzzel mee aan de Voergeschiedenis, Voersprokkels 1975/1, p 32-35 X

- J N (Jaak Nijssen) (met gegevens van de familie Lemmens-Halleux), Puzzel mee aan de Voergeschiedenis, Voersprokkels 1978/1, p 17-19 X
- Goffard Jules, Le canton fouronnais, 1980, p 45
- Beckers Jos, Oud-Voerenaar herinnert zich..., Voersprokkels 1981/ 1, p 2-4 X
- Nijssen Jaak, Op zoek naar verwijzingen in historische bronnen, Voersprokkels 1981/1, p 6-7 X
- Van Gelder Wim, Toeristisch wegwijs. Voerstreek, Spoorwegbrug p 47-48
- Beckers Jos, Het monument, Voersprokkels 1982/2, p 6-9 X
- Nijssen J., Voeren in de eerste wereldoorlog, Voersprokkels 1984/1, p 12-15 X
- N., foto: Opvordering van paarden, Voeren Aktueel april 1984, p 22 X
- Nijssen Jaak, 70 jaar geleden: begin van de eerste wereldoorlog, augustus 1914 in de Voerstreek. Voeren Aktueel, augustus 1984, p 23-25 X
- Crutzen Jean, Teuvenaar sneuvelde in eerste oorlogsdagen van 1914, Voeren Aktueel, oktober 1984, p 22 X
- Beckers Jos, De garde civique (in Remersdaal), Voersprokkels 1984/2, p 13-14 X
- Porta Johan, Industriële archeologie: Sint-Martens-Voeren, eindwerk, 1985, 143 pp
- Nijssen Jaak, De spoorlijn Tongeren-Aken in oorlogstijd aangelegd, 1985, 108 pp X
- Palmans Rik, De spoorlijn Aken-Tongeren: historische studie van Jaak Nijssen, Voeren Aktueel dec. 1986, p 15-17. X
- Nijssen Jaak, De aanleg van de elektrische draad. Onze streek in 1915. Voersprokkels 1987/2, p 14-20 X
- Nijssen Jaak, Een molenaar, een potloodfabrikant en vele anderen in 1914-1918, Voeren Aktueel, 1987/5, p 15-17 X
- Brouwers Rob, Een molenaar, een potloodfabrikant en vele anderen in 1914-1918. Een aanvulling. Voeren Aktueel, mei 1988, p 18-19 X
- Brouwers Rob, Zomer 1914: De eerste wereldoorlog breekt uit, Voeren Aktueel, juli 1989, p 21-27 X
- Heemkring Voeren en Omstreken, Architectuur in Voeren en Omstreken. 1794-1914, Voeren, 1989, 12 pp
- Nijssen J., Een herinnering aan de 'draad', Voeren Aktueel, maart 1990, p 12-14 X
- O'Kelly C., 1914-1918 à Visé et dans la région liégeoise, tome 1, 1990 295 pp ; tome 2, 1992, p 299-615. Publications de la Société Royale Archéo-historique de Visé et de sa Région
- Doorslaer (red.) Bert Van, Spoorwegen in Limburg, Tongeren-Aken, Dienst voor Industrieel Erfgoed, 1991, p 68-71
- Schlusmans F., *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Limburg, Arrondissement Tongeren, Kanton Voeren*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 14N2, Brussel – Turnhout 1992
- Sweron Guido, Voeren anders, 1996, p 58 X
- Nijssen Jaak, Het spoorwegviaduct van Sint-Martens-Voeren. Het is nu 80 jaar aan het worden. Voeren Aktueel, november 1996, p 10-11 X
- Bovy Armand, Génèse de la ligne 24. Tongres-Visé-Montzen. Dans le cadre du 80e anniversaire de la Ligne, 1996, 30 pp
- Verhelst K., R. Van Laere, De Eerste Wereldoorlog in Limburg. Verslagen, Hasselt, 1997, 2 delen, 1029 pp

- Vanneste Alex, Kroniek van een dorp in oorlog: Neerpelt 1914-1918. Het dagelijks leven, de spionage en de elektrische draadversperring aan de Belgisch-Nederlandse grens, 2 delen, 1998, 723 pp
- de Warrimont Fred, De ontmoetingsdag van Limburgse Geschied- en Heemkundige kringen met als thema "De eerste wereldoorlog in Limburg", d'r Koeënwoof 1998/1, p 8-9
- Mergelsberg Bep, De elektrische draad week af van de grens, d'r Koeënwoof 1998/1, p 10 X
- Bovy Armand, La ligne 24 Tongres-Visé-Gemmenich. Tome I. Génèse de la ligne. 1830-1918, 1998, 132 pp
- Equipe de rédaction (Centre sportif et culturel des Fourons), Fourons à toute vapeur, 1998, 35 pp
- Hanssens Michel, La ligne 24: 24 heures sur 24, foto-uitgave NMBS, 1998, 100 pp
- Lenssen Jean-Pierre, La grande guerre 14-18 et la reconstruction au pays de Visé, Les rendez-vous de l'histoire 20, 1999, 48 pp
- Boersma Henk J. L. M., Belgische vluchtelingen in Eijsden, Uit Eijsdens Verleden dec. 1999 p 6-14
- Jeukens Willy, Een ooggetuige, Uit Eijsdens Verleden, dec. 1999 p 15-17
- Jacobs Trees, Tussen Moelingen en Eijsden, Uit Eijsdens Verleden, dec. 1999 p 18-20
- Vanneste A, Een draad aan de grens, Uit Eijsdens Verleden, dec. 1999 p 21-29
- Jeukens Willy, Het memorieboek van Breust-Eijsden, Uit Eijsdens Verleden, dec. 1999 p 30-31
- Campbell-Franck Kathleen R., The Franck family and the war monuments of Moelingen, d'r Koeënwoof 1999/1 p 3-4 X
- Campbell-Franck Kathleen R., Fragment-genealogie Franck, d'r Koeënwoof 1999/1 p 4-5 X
- Red., De familie Franck en de oorlogsmonumenten van Moelingen, d'r Koeënwoof 1999/1, p 5-6 X
- J N (Nijssen Jaak), Erkentelijkheid van Sint-Truiden, d'r Koeënwoof 1999/1, p 8 X
- J N (Nijssen Jaak), Activisme WOI, d'r Koeënwoof 1999/1, p 20 X
- 'Vraoge', Genealogie Franck: opgehangen of gefusilleerd?, d'r Koeënwoof 1999/1, p 25 X
- Vanneste Alex, Het eerste ijzeren gordijn? De elektrische draadversperring aan de Belgisch-Nederlandse grens tijdens de Eerste Wereldoorlog, Het tijdschrift van Dexia Bank nr 214, 2000/4, p 39-82
- Broers Théo et Jean-Pierre Lenssen, Les Fourons, 2000, 128 pp
- Stassen Albert, Les noeuds ferroviaires des trois frontières, 2000 p 17-32
- Cailliau Martin en redactie, Oorlogsgedenkteken Moelingen Franck, d'r Koeënwoof 2000/1, p 25-26 X
- Schalig Günter, Beschusz der Übergangsbrücke bei Elven, August 1914, d'r Koeënwoof 2000/1, p 4 X
- Maurer Hans, De burgerwacht van 1914 uit Sint-Truiden, d'r Koeënwoof 2001/1, p14 X
- Nijssen Jaak, De plaats van 'het kleine kruis WOI' in Moelingen, d'r Koeënwoof 2001/2, p 24 X
- Nijssen J, Het spoorwegviaduct van Sint-Martens-Voeren (Mörsch 1916) op de Voerense route van de Open Monumentendag 2001, OMD, 12 pp
- Nijssen Jaak, Monument WOI, Moelingen/Berneau, d'r Koeënwoof 2002/2, p 22-23 X
- Aussems Jean-Marie en Guido Sweron, Kerk OLV-Tenhemelopneming van Moelingen in haar rijke historische kader. De Eerste Wereldoorlog liet sporen na, p 8-9 X
- Brouwers Rob, 100 jaar geleden. Voerenaar Marcel Kerff in de Ronde van Frankrijk, Voeren Aktueel nov. 2003, p 24-25 X

- Brouwers Robert en Jean Geelen, tentoonstelling naar aanleiding van 90 jaar begin eerste Wereldoorlog 04 aug. 1914-2004 en 60 jaar bevrijding Tweede Wereldoorlog 12 sept. 1944-2004, d'r Koeënwoof 2004, p14 X
- Boorn Paul van den, De spoorlijn Tongeren-Aken, Op de rails 2004/5, p 191-196
- Nijssen Jaak, De elektrische draad langs de Belgisch-Nederlandse grens (1915-1918), plaatselijke aspecten. Thorn, Geschied- en Heemkundige Kring, 19 april 2004, 53 pp
- Sweron Guido en Jean-Marie Aussems, De Sint-Martinuskerk van Sint-Martens-Voeren in haar rijke historische kader, 2005, p 17 en 19-20 X
- Vandenabeele Elza, Gesprek rond 'Sint-Pieters-Voeren vroeger' op 29 januari 1982, d'r Koeënwoof, 2007, p 31-37 X
- Vandenabeele Elza, Wat in Moelingen door de brand van augustus 1914 veranderde, d'r Koeënwoof, 2007, p 38-47 X
- Baré Pierre & Nicole Close, Le fil rouge, 1914-1918: une barricade électrifiée édiflée par l'ennemi à la frontière Belgo-Néerlandaise dès 1915, 2008, 256 pp
- Franssen Ernest, bewerkt door Vandenabeele Elza, Sint-Pieters-Voeren in de eerste wereldoorlog, d'r Koeënwoof 2009, p 33-36 X
- Brabers Jules en Lemmens Rob, Luik, augustus 1914. Zoektocht naar een vergeten slag, 2009
- Aussems Jean-Marie en Guido Sweron, De Eerste Wereldoorlog in Moelingen, in: Achter muren, achter water, Conflict doorheen de tijd in Zuid-Oost-Limburg, ZOLAD+, 2011, p 81-82
- Nijssen Rombout en Nathalie Ceunen, WOI Onderzoeksgids van de Eerste Wereldoorlog in Haspengouw, 2011, p 119-122
- Nyssen Koen, Hoe alles met alles te maken heeft en toch weer niet (tunnel Veurs), d'r Koeënwoof, extra editie Jaak Nijssen, 2011, p 75-81 X
- De Wever Bruno, Martine Van Asch & Rudi Van Doorslaer, Belgen in oorlog. Onbekende beelden, sterke verhalen. 2012, p 46-51
- Sweron G., Meester Carolus Waelbers vertelt over zijn Voeren, 2012, p 33 en 37
- Erfgoedcel Haspengouw, Bronnengids 1914-1918, PCCE 2013
- Nijssen Rombout en Pieter Neirinckx, Bronnen voor de geschiedenis van de eerste wereldoorlog in Limburg I, Gedode en tot dwangarbeid veroordeelde burgers, 2013, 62 pp
- Neyrinckx Pieter en Rombout Nijssen, Bronnengids. Limburg 1914-1918, Kleine verhalen in een Grote Oorlog, 2013, 292 pp
- Vanden Bosch Gerrit, Parochieverslagen over de Eerste Wereldoorlog, Mededelingsbladen Heemkunde Vlaanderen, 2014, p 17- 25
- Keijsers Diny, De Eerste Wereldoorlog, een oorlog van Loopgraven en Dodendraad, 2014, de Senior 3, p 4-5
- Sweron Guido en Rik Palmans, Door den oorlog moeten lijden. De Voerstreek in 1914-1918, 2014, 91 pp
- Sweron Guido, Op zoek naar de eerste wereldoorlog in de Voerstreek, autoroutekaart en wandelingen, 2014
- Verbeet Dr G.J.B., 1914-1918 Moeilijke jaren voor beide Limburgen. Solidariteit en samenwerking. Maastricht, Belgische frontstad op neutraal gebied, 2014, 137 pp

